

Bakalářská práce

2013

Anna Mrázová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

IKONOTERAPIE V LÉČBĚ DROGOVÝCH ZÁVISLOSTÍ

Vedoucí práce: Mgr. Michal Opatrný, Dr. theol.

Autor práce: Anna Mrázová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 4.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

25. března 2013

.....

Anna Mrázová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Michalovi Opatrnému, Dr. theol. za cenné rady, trpělivost a laskavou podporu, kterou mi při psaní této práce poskytoval.

Dále děkuji Mgr. Milanu Týmalovi za poskytnuté materiály a informace o ikonoterapii, Mgr. Veronice Plaché a ostatním členům mé rodiny za podporu a motivaci.

OBSAH

1. Úvod.....	6
2. Léčba drogových závislostí.....	7
2.1 Různá pojetí závislosti.....	7
2.1.1 Pojetí člověka a modely závislosti.....	7
2.1.2 Droga jako náhražka spirituality člověka.....	9
2.1.3 Potřeby klienta a motivace k léčbě závislosti.....	11
2.2 Služby pro uživatele drog.....	13
2.2.1 Druhy služeb a standardy způsobilosti služeb.....	13
2.2.2 Protidrogová politika, trendy.....	15
3. Ikonoterapie.....	17
3.1 Teorie.....	17
3.1.1 Východisko teorie závislosti.....	17
3.1.2 Základní pojmy.....	18
3.1.2.1 Duch, nús a srdce.....	18
3.1.2.2 Duše a tělo.....	19
3.1.2.3 Pád do hříchu a vykoupení.....	19
3.1.2.4 Zbožštění.....	20
3.1.2.5 Srdce, vášně a pokání.....	21
3.1.3 Pojmy aplikované v ikonoterapii.....	22
3.2 Ikona.....	24
3.2.1 Pojem.....	24
3.2.2 Výtvarná specifika.....	25
3.2.3 Teologie ikony.....	27
3.2.4 Ikona sv. Trojice.....	28
3.2.5 Ikona jako terapeutický prostředek.....	29

3.3 Praxe.....	30
3.3.1 Vznik metody a jeho souvislosti.....	31
3.3.2 Pro koho je vhodná.....	31
3.3.3 Úloha terapeuta.....	32
3.3.4 Cíle terapie.....	32
3.3.5 Struktura setkání.....	33
3.3.5.1 Úvodní slovo.....	33
3.3.5.2 Motivační test.....	34
3.3.5.3 Vnímání ikony a doprovod duchovních zpěvů.....	35
3.3.6 Další podpůrné metody ikonoterapie.....	36
3.3.6.1 Osvobození vůle.....	36
3.3.6.2 Nahrazování vlastností.....	36
3.3.6.3 Netečnost.....	37
3.3.6.4 Příběhy z pateriku.....	38
4. Porovnání ikonoterapie a vybraných terapií.....	39
4.1 Muzikoterapie.....	39
4.2 Arteterapie.....	40
4.3 Srovnání s ikonoterapií.....	41
5. Závěr.....	45
Seznam literatury.....	47
Seznam příloh.....	50
Přílohy.....	51
Abstrakt.....	55
Abstract.....	56

1. Úvod

S ikonoterapií jsem se setkala poprvé v souvislosti s přípravou na seminář o spiritualitě pravoslavní. Zjistila jsem, že jde o vznikající metodu terapie, která byla vyvinuta v prostředí sociální práce s klienty s drogovou závislostí. Ikonoterapie měla za sebou již prokazatelné výsledky, řadě klientů pomohla, ačkoli je pojmem téměř neznámým. To mě inspirovalo k tomu tuto metodu blíže popsat. Navazuji na započatou práci tvůrce této metody Mgr. Milana Týmala, na materiály, které během jejího vývoje shromáždil. Většinu informací o ikonoterapii použitých v této práci čerpám z neformálního rozhovoru s Mgr. Týmalem a ze zapůjčené prezentace, kterou používá během svých přednášek.

Ikonoterapie je terapie poskytovaná v rámci sociálních služeb pro uživatele drog. Jelikož vychází z křesťanství, domnívám se, že zajímavě přemostuje teologii, její praktické využití a terapeutický model sociální práce s klientem.

Protože ikonoterapie pomáhá při léčbě drogových závislostí, pokusila jsem se zasadit ji do kontextu některých poznatků oboru adiktologie a sociálních služeb pro uživatele drog. A protože čerpá inspiraci z východního křesťanského spirituálního pramene, opřu se o souvislosti východní křesťanské antropologie a teologie. Tyto dva prameny — adiktologický a teologický — považuji za rámec, ve kterém lze ikonoterapii teoreticky ukotvit. Cílem této práce tedy je v těchto souvislostech popsat ikonoterapii jako terapeutickou metodu určenou primárně klientům s drogovou závislostí.

Na začátek bakalářské práce jsem zařadila kapitolu (č. 2) o drogových závislostech, ve které vycházím převážně z adiktologického hlediska, abych shrnula různé přístupy k závislosti, se kterými se lze setkat a poté se zamyslela nad jejími příčinami a souvislostí se spirituální rovinou života člověka. V této kapitole také uvádím přehled služeb, které jsou k dispozici uživatelům drog v současnosti v ČR a aktuální trendy v protidrogové politice.

Další kapitola (č. 3) je věnována již samotné ikonoterapii. Nejprve nahlédnu do pravoslavné teologie pro teoretické východisko metody a pro některé základní pojmy, na kterých je postavena. Dále považuji za důležité ponořit se do hloubky pojmu „ikona“ a zvláště se věnovat ikoně sv. Trojice, která je při ikonoterapii používána. Poslední část kapitoly věnuji praxi a pokusím se zde popsat, jak metoda vznikla a jak se krok za krokem provádí během terapeutických setkání.

V kapitole č. 4 zmiňuji okrajově muzikoterapii a arteterapii, jelikož se domnívám, že s ikonoterapií částečně souvisí. Chci krátce porovnat některé aspekty ikonoterapie s těmito terapiemi a pokusit se tak najít styčnou plochu s těmito již zažitými léčebnými postupy.

V závěru se pak krátce zamyslím nad místem, které v léčbě drogových závislostí ikonoterapie má, či mít v budoucnosti může.

2. Léčba drogových závislostí

Účelem této kapitoly je předložit přehled vypovídající o současném přístupu k lidem s drogovou závislostí, o službách, které jim jsou dostupné a o trendech protidrogové politiky. Součástí kapitoly je i zamyšlení nad závislostí v kontextu různých rovin života a lidských potřeb.

2.1 Různá pojetí závislosti

Závislost můžeme rozlišit na přirozenou a patologickou. Od okamžiku početí je jedinec závislý na organismu své matky, po narození na péči rodičů, potažmo i na vodě, vzduchu a mnoha dalších vlivech svého okolí. Napětí mezi závislostí a nezávislostí narůstá zejména v období dospívání. Nezávislost je cílem mladého člověka, avšak někdy touha po ní dospěje do její vlastní karikatury – patologické závislosti na droze.¹

Patologická závislost na návykových látkách je stav, který splňuje diagnostická kritéria „syndromu závislosti“ podle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN).² Závislost na drogách je charakterizována nepřekonatelnou touhou užívat psychoaktivní látky, alkohol nebo tabák, jejímiž následky jsou destruktivní dopady na život uživatele.³ Droga je každá chemická nebo přírodní látka, která mění duševní stav člověka a ovlivňuje jeho myšlení, citění nebo jednání.⁴

2.1.1 Pojetí člověka a modely závislosti

Adiktologie je vědní obor, který se zabývá chováním vedoucím k látkové nebo nelátkové závislosti a opatřeními, která mají tomuto chování předcházet, řešit je nebo minimalizovat jeho negativní dopady.⁵ Na příčinu a případnou léčbu drogové závislosti lze nahlížet z tolika hledisek, z kolika lze definovat člověka. V této podkapitole stručně připomenou ta běžně užívaná, vycházejíce při tom především z přehledu přístupů v Úvodu do adiktologie.⁶

Nejstarším vědeckým pohledem na závislost je **biomedicínský přístup**. Chápe závislost jako nevléčitelnou nemoc, jejíž průběh se snaží ovlivnit medikací.⁷

¹ Srov. Kudrle, S. Bio-psycho-sociálně-spirituální model závislosti jako východisko k primární, sekundární a terciální prevenci a kvalifikované pomoci. S. 17.

² Srov. Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. S. 8.

³ srov. Jargus, M. a kol. Uživatelé drog. S. 118.

⁴ srov. Jargus, M. Uživatelé drog. S. 118.

⁵ Srov. Radimecký, J. a kol. Úvod do adiktologie: učební podklady ke kurzu. S. 9.

⁶ Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 27.

⁷ Domnívám se, že tento přístup k člověku souvisí s odklonem od tradičních hodnot, orientací na materiální složku života a následnou vnitřní vykořeněností společnosti, resp. jednotlivce, který potom častěji hledá útěchu v droze.

Jako reakce na narůstající výskyt infekčních a krví přenosných chorob ve společnosti vznikl **přístup ochrany veřejného zdraví**. Ten se zaměřuje spíše na ochranu veřejnosti, než na jednotlivé případy uživatelů drog. Nabízí jim např. kondomy nebo výměnu injekčního materiálu.

Přístup „**harm reduction**“ (minimalizace poškození) doplňuje předchozí přístup o větší zájem o uživatele samotného, má zájem o jeho potřeby a výhled do budoucnosti. Důraz ale zůstává na bezpečném užívání drog.

Bio – psycho – sociální přístup byl prvním krokem vedoucím ke zpochybnění nevy léčitelnosti závislosti. Vznikl po druhé světové válce. Je předstupněm celostního přístupu. V současnosti je stále základním přístupem, ale probíhají diskuse o další důležité rovině lidského života — rovině spirituální (viz níže).

Sociální, sociálně pedagogický přístup si začíná všimnout sociálního prostředí, ve kterém se uživatel drog nachází. Potenciál vidí ve výchovném působení na jedince. Čerpají z něj na praktická řešení orientované projekty, jako jsou chráněné dílny, svépomocné skupiny, charitativní organizace.

Morální přístup spočívá v represivním postoji k lidem se závislostí a závislost vidí jako morální selhání, resp. trestný čin. Osobně bych rozlišila slova morální a moralizující, přičemž druhé označení tohoto přístupu (nebo i samotný pojem „represivní“) vnímám jako vhodnější.

Lze se s ním setkat i v současnosti. Příkladem může být volba postupu a jeho prezentace veřejnosti při vyklizení squatů na Praze 4. Radní této městské části se pro tisk mimo jiné vyjádřila: „Konceptními kroky se snažíme squaty v naší městské části likvidovat, chceme Prahu 4 vyčistit od závadových osob.“⁸

Spirituální přístup vidí jako podstatnou skutečnost vedoucí ke vzniku závislosti chybějící nebo narušený spirituální rozměr v životě člověka, resp. uživatele drog. V rámci spirituálního přístupu vznikají rozličné způsoby, jak chybějící rozměr života nalézt. Lidem se závislostmi se často věnují projekty postavené na křesťanské víře (Anonymní alkoholici, Teen challenge), k léčbě je ale využíváno také jiných spiritualit, např. holotropního dýchání.

Celostním přístupem je model **bio-psycho-socio-spirituální (B-P-S-S)**. v současné adiktologii je tento přístup stále častější.⁹ Snaží se obsáhnout všechny složky života člověka v jeho individualitě. Uzdravení nehledá jen na rovině tělesné (farmaky, zdravým životním stylem) a duševní (psychoterapií), ale i v oblasti vztahů s okolím (resocializací) a na rovině spirituální (tj. v nalézání smyslu a cíle lidského života,

⁸ Radnice úspěšně bojuje proti squatům. Tučňák: měsíčník městské části Praha 4. S. 7.

⁹ Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 27.

v transcenci a hloubce každého člověka). Právě rozvinutí spirituální roviny je v současnosti považováno za vysoce podpůrné v rámci celé léčby klienta s drogovou závislostí. „Spiritualita umožňuje člověku během léčby uvěřit v existenci něčeho silnějšího, než je on sám, a svěřit se této síle během abstinence.“¹⁰

V následující tabulce uvádím příklad, jak se bio-psycho-socio-spirituální přístup k léčbě závislosti může skrze prevenci projevit v praxi. Prevence ve všech svých stupních je důležitým nástrojem protidrogové politiky, skrze který se mohou výsledky oboru adiktologie prakticky projevovat ve společnosti. Zjednodušeně řečeno, prevence primární předchází problémům, sekundární je řeší a terciální se snaží minimalizovat jejich dopady.

Tabulka č. 1: Prevence v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu drogové závislosti

	bio	psycho	socio	spirituální
Primární prevence	zdravá výživa, vztah ke sportu	zamezit nudě, podpora samostatnosti, sebevědomí, asertivity	rozvoj prosociálního citění, chování, rodinné hodnoty	budování smyslu života, duchovních hodnot
Sekundární prevence	léčba nemocí, stabilizace organismu	náhled na průběh závislosti, snaha o změnu	podpora sociální reintegrace (bydlení, práce, vztahy)	nalezení smyslu života, pokory, respektu
Terciální prevence	zdrav. péče (např. o abscesy, infekce)	motivační trénink, poradenství	terénní práce, právní poradenství	podpora v hledání smyslu, pomoc při vyrovnání se smrtí

2.1.2 Droga jako náhražka spirituality člověka

Spiritualita se týká lidského vědomí. Pokud hovoříme o spirituální rovině života člověka, můžeme dojít k tomu, že musí existovat také lidské „spirituální“ potřeby týkající se právě oblasti vědomí.

„Dosahování stavu změněného vědomí ... je jednou z potřeb, s nimiž se (člověk) rodí.“¹¹ Již u dětí lze pozorovat aktivity vedoucí ke změněnému stavu vědomí, jako je například houpaní na houpačce, rychlé točení dokola nebo radost ze stavů doprovázejících tzv. „zlechtání“. Stav povznesené nálady se vyznačuje lehkostí, pocitem euforie, energie a soustředěné mysli. Po těchto stavech touží přirozeně každý člověk a lze jich dosahovat mnoha způsoby — samozřejmě i bez drog. Podle Radimeckého se jim je možné přiblížit například poslechem hudby, tancem, sportem, sněním, sledováním filmu,

¹⁰ Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 28.

¹¹ Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 13.

holotropním dýcháním, sexuálními prožitky, náboženskými rituály, meditací a modlitbou.¹²

Droga je pro některé lidi způsob, jak relativně bezpracně a rychle (ale také velmi pomíjivě a s destruktivními následky) uspokojit lidskou **potřebu změny vědomí**, resp. určitého druhu niterné slasti. Její uživatelé neodolatelně touží po silném a okamžitém prožitku.¹³ Droga je tedy každá přírodní či syntetická látka se schopností lidské vědomí měnit.¹⁴ A její užívání může být chápáno i jako náhražka duchovního vzestupu a naplnění, jako pseudonáboženská zkratka¹⁵.

Dalším zdrojem vnitřního pocitu slasti a přijetí jsou v životě každého člověka mezilidské vztahy, resp. láska pramenící ze zdravých mezilidských vztahů. Prvním z těchto vztahů je vztah mezi novorozencem a matkou. K tomuto názoru docházejí teorie závislosti jak systémově orientované, tak vycházející z modelu B-P-S-S. „Duchovní závislost můžeme definovat jako nemoc vztahovosti, kdy člověk rezignuje na svou osobní hodnotu, originalitu a vyšší smysl svého bytí. ... Ztrácí schopnost zachovat si svobodu, odstup, přiměřenost a vnitřní rovnováhu, aby mohl navazovat vztahy.“¹⁶ **Potíže ve vztazích** bývají jádrem impulsu k závislému chování. Základní potíží je zde myšleno takové prostředí v rodině, kdy je zažíván nedostatek pečující lásky, nezájem, zneužívání a špatné vztahy s projevy hostility.¹⁷ Destruktivní postoje k sobě i druhým vznikají v reakci na hluboký nedostatek prožitku bezpodmínečné lásky. Uživatel drog je chudý na lásku, a proto si není schopen vážit sebe ani života.¹⁸ Potřeba přijetí ve vztazích, milovat a být milován, bývá řazena do psychologických potřeb člověka, ale domnívám se, že přesahuje až do potřeb spirituálních. Pravděpodobně proto, že vztah je základem křesťanské spirituality, kterou se v této práci dále zabývám.

Specifikem křesťanské spirituality je, že je založena na vztahu: člověk — Bůh, člověk — člověk. Je průsečíkem dvou oblastí lidského života, sociální a spirituální (pozn.: tímto se křesťanská mystika odlišuje např. od mystiky hinduistické). Existuje zde možnost osobního vztahu člověka s Bohem, který je možné na spirituální rovině subjektivně, avšak velmi reálně, zažívat. Tento vztah pramenící ze spirituální roviny mívá dopad i na ostatní oblasti života člověka. Může být zdrojem lásky a přijetí, radosti, vnitřní vyrovnanosti atp., ať už v rámci křesťanského společenství, nebo při niterném setkávání s Bohem. A tak může být primárním impulsem k vyléčení ostatních oblastí života,

¹² Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 13.

¹³ Srov. Jargus, M. Uživatelé drog. S. 121.

¹⁴ za zajímavé považuji využití slova uživatel v současné společnosti. Nejčastěji se s ním nesetkáme v kontextu užívání drog, ale v užívání počítače, resp. internetu. Nabízí se zde nejen etymologická souvislost se vzrůstajícím množstvím procesuálních závislostí.

¹⁵ Srov. Jargus, M. Uživatelé drog. S. 121.

¹⁶ Jargus, M. Uživatelé drog. S. 120.

¹⁷ Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 16.

¹⁸ Srov. Jargus, M. Uživatelé drog. S. 122.

drogovou závislost nevyjímaje. Důkazem toho jsou zkušenosti léčebných skupin na křesťanství založených.

Rizikovým faktorem vedoucím ke vzniku závislého chování je podle Kudrleho taktéž **absence spirituálního rozměru života v současné společnosti**. Tento rozměr je potlačen zaměřením se na materiální hodnoty. Současníkovi často chybí schopnost introspekce, naslouchání svému vnitřnímu Já, pokora, smysl pro zázrak, mytologické poznání světa. Chybí iniciační a přechodové rituály v životě, a také skutečné autority.¹⁹ V prostředí relativizace hodnot není příliš prostoru pro realismus a skutečný smysl života. Uživatel drogy se často od reality naopak snaží uniknout, jelikož ztratil naději. V otázce smyslu života je dezorientován. Zažívá morální zmatek a jeho hodnoty jsou převrácené.²⁰ Proto je důležité při léčbě spirituální roviny člověka nezanedbávat.

Kudrle zmiňuje jako příklad léčebného systému založeného na spiritualitě léčebnou filosofii Anonymních alkoholiků. Dále hovoří o programech pokládajících spiritualitu za základní dimenzi lidské existence, které se zaměřují na smysl života, víru v Boha, soucit a lidskou sounáležitost, pokoru a respekt k tomu, co přesahuje individuální Já. Tyto programy se opírají buďto o transpersonální psychologii, jungiánskou tradici nebo jsou postaveny na religiózním základě. Zdůrazňuje, že pokud má léčba drogové závislosti aspirovat na komplexní uzdravení klienta, musí na něj působit na všech čtyřech úrovních zároveň. (B-P-S-S) Kudrle přisuzuje zvláštní význam rovině spirituální, resp. nepodceňování významu stavů změněného vědomí a jejich navozování nedrogovou cestou. Bývá to totiž právě droga, která je první zkušeností klienta ve spirituální oblasti, ať už jde o zkušenost subjektivně příjemnou nebo nepokrytě destruktivní.²¹ Proto je obohacující, zakusí-li klient spirituální rozměr života přirozeně, bez vlivu drogy. „Podle našich zkušeností je terapeutické využití změněných stavů vědomí na nedrogové bázi také nejmocnějším nástrojem vedoucím k podpoře údravy na konci tohoto vývoje.“²²

2.1.3 Potřeby klienta a motivace k léčbě závislosti

Pokud se máme pokusit zvýšit motivaci klienta k léčbě či udržení abstinence, musíme mimo jiné nalézt jeho motivaci k užívání drog. Potom je možné společně začít hledat způsob, jak by mohl klient začít uspokojovat zdravějším způsobem své potřeby, které mu droga kompenzuje.

Existují důvody k užívání drog pramenící ze **spirituálních potřeb** člověka, jako je např. výše zmíněný deficit v zážitku lásky a přijetí, potřeba transcendence nebo touha prozkoumat světy duchů a božstev pomocí rozšířeného vědomí. Jsou i důvody **psychologické**, jako je potlačení nepříjemných pocitů a myšlenek, nudy, emocionální

¹⁹ Srov. Kudrle, S. Bio-psycho-sociálně-spirituální model. S. 19.

²⁰ Srov. Jargus, M. Uživatelé drog. S. 120.

²¹ Srov. Kudrle, S. Bio-psycho-sociálně-spirituální model. S. 22.

²² Kudrle, S. Bio-psycho-sociálně-spirituální model. S. 22.

bolesti. Jsou také důvody **sociální**, mezi něž patří touha náležet ke skupině uživatelů (třeba zažívat „přátelské“ kolování jointa), zbavit se komunikační úzkosti, být přijat vrstevníky, získat skupinovou identitu. **Biologickým** důvodem může být vyšší fyzický výkon u sportovců, vojáků, neobvyklé nastavení smyslů u umělce nebo potlačení bolesti u člověka po těžkém úrazu.

Motivaci je klient nejvíce otevřen ve fázi, kdy začne vnímat, že jsou tzv. přínosy z užívání drogy zastíněny negativními dopady užívání na jeho život. Současný přístup k léčbě se snaží klienta zapojit dříve, nežli dojde svého pomyslného dna. Dává větší zodpovědnost za proces terapeutovi.²³ Při plánování léčebného postupu je důležitá nejen práce s vnitřní a vnější motivací a připraveností k léčbě, ale i zvolení vhodného způsobu léčby.²⁴

Motivační rozhovor je nástrojem, který má podpořit klienta v dosahování lepšího životního stylu, ideálně v abstinenci.²⁵ Jeho zásadami jsou empatie, vyrovnání nesouladu, vyhnutí se konfrontacím, využití odporu a podpora sebemotivace klienta.²⁶

V následujícím přehledu je zachycen tzv. **cyklus změny**, kterým prochází každý člověk, který se touží vymanit ze své závislosti. Ale třeba i obyčejného zlovyku. Je důležité ho znát, aby terapeut (nebo např. sociální pracovník či lékař) poznal okamžik vhodný k motivačnímu působení na klienta.

Fáze cyklu změny²⁷

1. Před uvažováním
2. Zvažování
3. Rozhodnutí
4. Akce
5. Udržování ⇒ trvalý výstup (trvalá abstinence)
 ⇒ relaps (opakování cyklu od bodu 2)

Ve **fázi č. 1** se klient domnívá, že v souvislosti s drogou nemá problém. Naopak příčinu svých potíží vidí vně sebe, v okolním světě, v ostatních lidech. Drogou si užívá, cokoli měnit mu připadá zbytečné a namáhavé. V této fázi lze nabídnout služby na principu přístupu „harm reduction“ a udržovat s klientem kontakt. Na motivování ke změně ještě není ta správná doba.

Ve **fázi č. 2** začíná klient zvažovat přínosy a negativní dopady drogy. Oba aspekty jejího užívání jsou nyní zhruba vyrovnané. Začínají se objevovat obavy o budoucnost.

²³ Srov. Kalina, K. Základy adiktologie. S. 121.

²⁴ Srov. Kalina, K. Základy adiktologie. S. 294.

²⁵ Srov. Kalina, K. Základy adiktologie. S. 122.

²⁶ Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 46.

²⁷ Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 45.

Klientovi lze poskytnout náhled na zjevné rozpory v jeho myšlení a chování, motivovat ho k drobným změnám.

Ve **třetí fázi** procesu začínají ztráty způsobené drogou převažovat nad zisky. Situace klienta se zhoršuje a je si vědom potřeby změny. Zde je důležitá podpora terapeuta v podobě motivace, stanovení cílů, vypracování strategie vedoucí k léčbě. Je zde přítomná ochota klienta přistoupit na léčbu. Je to konec předléčebné etapy, kterou je třeba využít k zahájení léčby.

Čtvrtá fáze je již samotná realizace změny v podobě léčebných aktivit. Významnou podporou pro klienta je zde přetrvávající vztah s terapeutem z předchozích fází procesu.

Cílem cyklu je **pátá fáze** a to je schopnost žít trvale bez drogy, vrátit se do běžného života. Je to schopnost obstát v jeho realitě. Očekávanou a běžnou událostí ve vývoji léčby drogové závislosti, obzvláště u dlouhodobé závislosti, je relaps. Po něm klient začíná od začátku, opět hledá motivaci a sílu k dalšímu boji se závislostí.

Při výběru nejvhodnější léčby terapeut hodnotí potřeby klienta a vychází při tom ze všech dostupných informací. Zvažuje jeho rodinnou situaci, fyzické a psychické zdraví, historii užívání návykových látek, selhání v životních rolích, funkčnost sítě sociálních vztahů, sociální situaci, finanční možnosti, stadium motivace, pohlaví, věk, náboženské vyznání. Dále z těchto informací vyhodnotí, zda klient splňuje vstupní podmínky pro některý léčebný program.²⁸

2.2 Služby pro uživatele drog

Zde uvádím léčebné programy, které jsou v současnosti nabízeny lidem s drogovou závislostí, pokud splňují jejich vstupní kritéria. Odstavec o standardech kvality upozorňuje, že samotné tyto služby musí splňovat určitá kritéria. Nakonec zmíním směr, kterým se drogová politika a přístup k drogové závislosti v současnosti v České republice ubírá.

2.2.1 Druhy služeb a standardy způsobilosti služeb

Služby pro uživatele drog jsou popsány ve 2. odstavci § 20 zákona č. 379/2005 Sb. (typy odborné péče) a odpovídají seznamu uvedenému v Matouškově Sociální práci v praxi, ze kterého čerpám.²⁹

Terénní programy – jsou sociální služby poskytované v terénu. Často jde o první kontakt s uživateli drog. Pracovník nabízí služby na principu Harm reduction (výměna

²⁸ Srov. Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 49.

²⁹ Matoušek, O. Sociální práce v praxi. S. 215

injekčního materiálu, testy na HIV, hepatitidu C). Sblíží se, motivuje ke změně, poskytuje základní informace a poradenství.

Kontaktní centra – jsou anonymní a bezplatná. I zde probíhá výměna injekčního materiálu a testování na HIV, hepatitidu C a je zde poskytováno základní ošetření a poradenství (zdravotní, psychologické, sociální, pro blízké osoby). Jsou zde dostupné informace a kontakty na další instituce (např. potravinový a hygienický servis).

Ambulantní centra – jsou zdravotnická léčebná zařízení (státní i nestátní). Nabízejí lékařské vyšetření, farmakoterapii, psychologické a sociální poradenství, psychoterapii a vzdělávání.

Denní stacionáře – intenzivní denní péče na pomezí ambulantní a ústavní péče. Navštěvování stacionáře trvá často 3 – 6 měsíců, aspoň 4 – 5 hodin denně 5 dní v týdnu. Funguje zde princip skupinové terapie s uplatněním prvků terapeutické komunity (časový rozvrh, pravidla, sankce, setkávání skupiny, terapie, práce, sport, volnočasové aktivity).

Detoxifikační jednotky – pomáhají zvládnout odvykací stavy a intoxikaci, pokud není nutné umístění na JIP. Jsou součástí nemocnice nebo středně až dlouhodobé léčebny. Je zde dostupná farmakologická léčba, psychologické a sociální poradenství i kontakt na další péči.

Střednědobá ústavní léčba – praktikuje skupinové terapie, farmakoterapii, rehabilitační aktivity, trénink sociálních dovedností. Pobyt trvá 3 – 6 měsíců, cílem je abstinence. Její fáze jsou: detox, adaptace na terapeutický program, psychoterapie a příprava na návrat do původního prostředí.

Terapeutické komunity – nabízejí klientovi životní styl spojený s abstinencí a sociální rehabilitací. Pobyt trvá 6 – 18 měsíců, většinou jsou to nestátní nezdravotnická zařízení. Fáze pobytu v komunitě jsou: období podpory a přijetí, žádost o přijetí do komunity; rozhodnutí pro změnu životního stylu; přebírání zodpovědnosti; role v komunitě; postupné oddělování (hledání práce, bydlení, doléčování).

Doléčovací programy – jde o ambulantní zařízení následné péče pro alespoň 3 měsíce abstinující klienty. Nabízejí psychoterapii, prevenci relapsu, pomoc při hledání zaměstnání, rekvalifikace, práci s rodinou, volnočasové aktivity, chráněnou práci a bydlení. Trvají minimálně 6 měsíců po ukončení léčby.

Substituční programy – jsou určeny uživatelům opiátů, mají zajistit nerizikové užívání drogy. Často přicházejí na řadu po neúspěšné abstinenci, která je odkládána na dobu, kdy jí bude klient schopen. Substituční programy bývají dlouhodobé. Nejznámějšími náhražkami drogy jsou Metadon a Subutex.

Registrované služby pro uživatele drog musí splňovat kritéria uvedená ve standardech, které mají zajišťovat jejich potřebnou úroveň. **Standardy** jsou

ukazatelem „odbornou veřejností akceptované úrovně poskytované péče, která umožňuje dosažení maximální kvality a efektivity léčby u daného onemocnění.“³⁰

V současné době dochází k inovaci **standardů odborné způsobilosti služeb pro uživatele drog**. Vláda ČR informuje na svých internetových stránkách o založení odborné pracovní skupiny, která po tříletém úsilí koncem roku 2012 předložila ke schválení výsledky své práce — nové standardy — ke schválení RVKPP (radě vlády pro koordinaci protidrogové politiky).³¹ V současnosti (únor 2013) jsou v platnosti standardy staré a probíhá zároveň ověřování inovovaných standardů v praxi. Nové budou schváleny v průběhu roku 2013.

Standardy stanoví kritéria péče o uživatele drog, ta jsou závazná pro všechny poskytovatele odborných služeb. Zabezpečují kvalitu a účinnost poskytované péče, nenahrazují léčebné standardy u jednotlivých metod. Slouží jako vodítko k certifikaci odborné způsobilosti.³²

V rámci standardů se u jednotlivých služeb hodnotí tato kritéria: přístupnost odborných služeb, práva pacientů/klientů, příjem a úvodní zhodnocení, spektrum služeb a zásady jejich poskytování, personální práce, odborné vedení a rozvoj pracovníků a týmů, dostupnost, vnější vztahy, organizační aspekty, finance, prostředí a materiálně-technické zázemí, minimální bezpečí, hodnocení kvality a efektivity služeb.

Ve druhé části standardů (část B) jsou popisovány požadavky na každý druh poskytované služby zvlášť, taktéž s tabulkami pro bodové ohodnocení.

V dosavadních standardech je použit bio-psycho-sociální pohled na člověka, spirituální rozměr zde zohledňován není.

2.2.2 Protidrogová politika, trendy

„Drogová politika je komplexní soubor preventivních, vzdělávacích, léčebných, sociálních, kontrolních, represivních a dalších opatření uskutečňovaných na strukturální (makro), komunitní (mezzo) a individuální (mikro) úrovni, jejichž konečným cílem je snížit užívání drog a/nebo škody, které jednotlivcům a společnosti mohou v důsledku užívání drog nastat.“³³

Protidrogová politika je koordinována RVKPP. Dne 10. května 2010 byla vládou schválena Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 — 2018. Od předchozích strategií se liší především tím, že se snaží pokrýt delší časové období,

³⁰ Standardy odborné způsobilosti pro zařízení a programy poskytující odborné služby problémovým uživatelům a závislým na návykových látkách (Standardy služeb pro uživatele drog). RVKPP. S. 1.

³¹ Srov. Inovace Standardů odborné způsobilosti služeb pro uživatele drog. Vláda České republiky.

³² Srov. Standardy odborné způsobilosti pro zařízení a programy. RVKPP. S. 1.

³³ Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 9.

plánovat komplexně a dlouhodobě. Konkrétní aktivity protidrogové politiky budou obsaženy v navazujících třech akčních plánech (každý na 3 roky), které pokryjí celých 9 let této strategie a mají jí tak umožnit větší flexibilitu v reakci na aktuální výzvy.

Za cíl si dává vytyčit přístupy, principy, cíle a priority národní protidrogové politiky ČR, jak pro veřejnou správu, tak pro veřejnost. Má i účel informační na mezinárodní úrovni. Chce vymezit rámec protidrogové politiky i kompetence hlavních článků veřejné správy v protidrogové politice. Dále propojit veřejnou správu, nestátní i svépomocné organizace při realizaci protidrogové politiky a nabídnout institucím, organizacím i veřejnosti zapojení do realizace protidrogové politiky.³⁴

„Drogová politika je forma sociální kontroly, jejíž podoba je determinována tím, jak daná společnost definuje problém užívání drog.“³⁵ Současný trend SZO (státní zdravotnická organizace) je pojímat drogovou závislost jako problém ohrožení veřejného zdraví. Strategie přistupuje k závislosti v rámci modelu „ochrany veřejného zdraví“ v kombinaci s „morálním přístupem“.

Čtyři základní pilíře protidrogové politiky jsou snižování dostupnosti drog, primární prevence, léčba a sociální začleňování, snižování rizik spojených s užíváním drog.³⁶ „Z těchto pilířů vyplývají **čtyři hlavní cíle protidrogové politiky**:

- snížení míry experimentálního a příležitostného užívání drog zejména mladými lidmi
- snížení míry problémového a intenzivního užívání drog
- snížení potenciálních rizik spojených s užíváním drog pro jedince a společnost
- snížení dostupnosti drog zejména pro mladé lidi.“³⁷

³⁴ Srov. Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018. Úřad vlády České republiky. S. 12.

³⁵ Radimecký, J. Úvod do adiktologie. S. 9.

³⁶ Srov. Národní strategie. S. 14.

³⁷ Národní strategie. S. 16.

3. Ikonoterapie

Je to terapie nabízená v rámci protidrogového poradenství, která se snaží motivovat klienta na spirituální rovině. V úvodu kapitoly nabízím definici ikonoterapie, jak ji sestavil její autor, Mgr. Milan Týmal. „Ikonoterapie je speciální terapie vycházející z poznání o člověku podle východní křesťanské antropologie. Působí mimoslovně, přináší vnitřní klid a náhled na vlastní životní situaci. Spolupůsobí s úvodním slovem, motivačním testem a doprovodem duchovních zpěvů.“³⁸ První část této kapitoly věnuji teorii, druhou ikoně a třetí ikonoterapeutické praxi.

3.1 Teorie

Jelikož metoda vychází z u nás málo známého pravoslavného prostředí, považuji za přínosné zmínit nejprve pravoslavný pohled na svět, na člověka a na princip závislosti. Také zmíním základní pojmy, které se ikonoterapie dotýkají a kterými se pokusím princip závislosti přiblížit.

3.1.1 Východisko teorie závislosti

Pohled na člověka vycházející z východní křesťanské antropologie předpokládá, že člověk se skládá z těla, duše a také z ducha. Předpokládá existenci Boha. V něm vidí počátek, smysl i cíl lidského života. Navíc připisuje člověku mnohem větší propojení s jeho okolním prostředím a tudíž klade i větší důraz na zodpovědnost za ně, než je obvyklé v jiných antropologiích. To se nyní pokusím objasnit.

Mgr. Týmal v rámci své prezentace používá model struktury lidské bytosti vyjádřený zjednodušeným nákresem. Nákras obsahuje jako rámeček obrys lidského těla a v něm zapsané pojmy, ze kterých se lidská bytost skládá. Těmito pojmy jsou „duch“, „duše“, „tělo“. Nad člověkem je naznačen Bůh, pod jeho nohama planeta Země, potažmo celý stvořený svět. Svět je vnímán nejen jako od člověka oddělený prostor, který mu byl svěřen Bohem do správy. Je spíše pokračováním člověka. Celou přírodu lze vnímat — vědomě pak z pohledu jednotlivce zakotveného v Bohu — jako svoji součást. Svět a člověk jsou psychosomatickou jednotou. Teolog Vladimír Losskij, ze kterého Mgr. Týmal často vychází, dokonce svět nazývá „antroposférou“.³⁹ Nabízí se proto možnost hledat souvislost mezi stavem nitra člověka (resp. lidstva) a stavem životního prostředí.

Klíčem k pochopení patologické závislosti je lidský duch, který v rámci výše popsaného schématu člověka může být obrácen buď směrem k Bohu, nebo „dolů“, směrem do hmotného světa. Zjednodušeně řečeno — lidský duch se snaží ukojit svou touhu po životě buďto ze samotného zdroje života (Boha), nebo se obrací k Jeho

³⁸ Týmal, M. Ikonoterapie — prezentace. (Materiál o ikonoterapii používaný při přednáškách.)

³⁹ Srov. Losskij, V. Dogmatická theologie. S. 46.

náhražkám, jimiž se snaží zaplnit svou takto vzniklou existenciální prázdnotu. Tuto teorii se pokusím přiblížit dále v souvislostech základních pojmů pravoslavné teologie.

3.1.2 Základní pojmy

Pravoslavná teologie podle mého názoru není snadno uchopitelná, ať již pro svou šíři, nebo hloubku. Následující témata se ikonoterapie dotýkají, jedná se ale spíše o jejich náznak z pohledu laika, než o vyčerpávající popis. Uvedené pojmy se částečně prolínají, například „nús“, duch a duchovní srdce člověka, někdy jsou zaměnitelné.

3.1.2.1 Duch, „nús“ a srdce

Pojmy duch, „nús“ a duchovní srdce jsou způsoby, jak vyjádřit „místo“ v člověku, na kterém je schopný se setkat s Bohem. Následující Špidlíkova slova se snaží popsat, jak se vyvíjel vztah mezi pojmy „nús“ a srdce v rámci křesťanské spirituality. Zmiňuje účel „nús“, způsob dosažení tohoto účelu a to, že se vztahuje ke schopnosti lásky. „...kontemplativní nús je intimní. Musí se očistit, aby jasně viděl, což učili také filosofové. Křesťanské očišťování je však jiné: jde do větší hloubky a zahrnuje celý křesťanský život, praxi, která pak je nutnou podmínkou teorií (řec. nazírání). Mystikové zároveň už nestaví nejvyšší božskou zkušenost na úroveň rozumu, nýbrž na úroveň lásky. ... Duchovní autoři nakonec raději opouštějí výraz „nús“ a vracejí se k biblickému srdci, protože tento výraz lépe vyjadřuje všechny tyto stránky v jejich spojení.“⁴⁰

Špidlík v další myšlence potvrzuje, že člověk je schopen skrze „nús“ (čili duchovní srdce) spirituální rovinu života vnímat. „Nús má schopnost přímo uchopit duchovní skutečnost skrze duchovní smysly.“⁴¹ Jinde Špidlík nazývá „nús“ místem Božího obrazu v člověku (jelikož má duchovní přirozenost) a též přímo lidským orgánem kontemplace.⁴² Zde tedy „nús“ souvisí s lidským duchem.

Lidský duch je pro potřeby ikonoterapie popisován symbolicky jako zrcadlo, jehož účelem je zrcadlit Boha — jeho přítomnost — ve světě. Být k němu vědomě obrácen, žít v Něm a s Ním.

Pokud funguje správně (což je původním určením člověka a cílem křesťanského života), plní svůj úkol přenášení vědomé Boží přítomnosti všemu, čím je obklopen. Takový lidský duch se vyznačuje vnitřním pokojem, je nositelem Ducha svatého a jeho darů. Člověk je skrze toto „místo“ zbožšťován (viz dále pojem „zbožštění“). Duch je tedy v pomyslné hierarchii lidské bytosti umístěn nejvýš. Jemu je podřízená lidská duše.

⁴⁰ Špidlík, T. Spiritualita křesťanského východu: Modlitba. S. 213.

⁴¹ Špidlík, T. Modlitba. S. 215.

⁴² Srov. Špidlík, T. Modlitba. S. 212.

3.1.2.2 Duše a tělo

Pokud je nitro člověka zdravé, duše je sycena duchem a nese jeho plody, ze kterých se rodí dobré lidské vlastnosti (ctnosti). Duše nadpřirozeně živí lidské tělo, dává mu zdraví a podle křesťanské víry v to, co bylo před pádem člověka, mu prostředkovala i nesmrtelnost.

Tělo člověka pak má, dle svého účelu, přebývat ve stvořeném světě a být mostem mezi duchovní a fyzickou realitou. Má přinášet přírodě svou přítomností blahodárné energie Stvořitele a přispívat tak k harmonii všeho živého. Člověk má být správcem stvoření.

V pravoslavné teologii se ale nesetkáváme s přísným „zaškatulkováním“ složek nitra člověka. Respektuje se tajemství lidství. „Tělo vyjadřuje osobu. Není pouze objektem tohoto světa, ale, a to podstatně, někým, projevem, řečí osoby. ... Odkazuje k celostní existenci člověka. Zkušenost tělesnosti je bezprostřední a splývá s mou přítomností.“⁴³ Pravoslavný teolog Clément ve své knize o těle naznačuje, že strukturování člověka je pouze schématem pro lidský rozum, který se snaží nějak pochopit a popsat skutečnost. „Člověk duši nemá, ale živou duší je, oživovaným tělem je. ... Duch tedy není ‚něco‘, nějaký díl stavebnice pro esoteriky, ale "vnitřní srdce", kde člověk soustřeďuje a otevírá stvořené tělo (svoje, napojené na tělo světa), aby bylo oživováno Duchem, božským Dechem.“⁴⁴ Cesta člověka za uzdravením má lidské nitro učinit celistvým, aby jeho složky byly v harmonii.

3.1.2.3 Pád do hříchu a vykoupení

Pád člověka není vnímán pouze v nějakém intelektuálním, moralizujícím smyslu, odtrženém od hmotné reality. Jedná se naopak o něco velmi hmatatelného, o skutečnou proměnu celého vesmíru, která se spolu s pádem jeho správce — člověka — udála.

Pád do zla je přetočením, zvrácením chodu světa. Lidský duch — zrcadlo Ducha — se odvrací od svého Stvořitele. Obrací se se zájmem a zvědavostí „dolů“, k vlastní duši, a k jejím touhám. Duše, která již není sycena lidským duchem, ale je od ní naopak vyžadováno, aby jej nasýtila, se obrací k hmotnému světu. Hledá naplnění v těle a v jeho prožitcích. Tělo pak, snažící se naplnit duši, nemá kde by bralo a sahá po stvořeném světě. Vykořisťuje jej a sytí se různými požitky, které dalece přesahují skutečné tělesné potřeby člověka. Tento princip dobře popisuje Losskij ve své dogmatické teologii.⁴⁵ Podle pravoslavného pojetí je toto důvod vzniku různých závislostí, které ale nikdy nedokážou naplnit prázdnotu hladovějícího lidského ducha.

⁴³ Clément, O. Tělo pro smrt a pro slávu. S. 10.

⁴⁴ Clément, O. Tělo pro smrt a pro slávu. S. 11.

⁴⁵ Srov. Losskij, V. Dogmatická theologie. S. 56.

Jako Boží čin směřující k napravení chodu světa vidí křesťané vtělení Spasitele. Božská osoba, která na sebe bere plně lidství, se daruje světu. V něm byl všechen život stvořen a on volá svoje vlastní stvoření zpátky k sobě.

Izák Syrský, veliký světec šestého století, píše, že „...Bůh Pán vydal svého Syna na smrt na kříži z vroucí lásky ke stvoření. ... Ale nestalo se tak proto, že by nás nemohl vykoupit jiným způsobem, ale aby jeho překypující láska, takto projevená, nám mohla být učitelkou.“⁴⁶ Dále, že kdyby měl Bůh něco vzácnějšího, než je Jeho Syn, dal by to člověku.

Losskij píše o Spasitelově díle jako o reakci na pád prvních lidí, kterou umožňuje člověku znovu získat přístup k Bohu. „Vykoupení tvoří jakousi takřka negativní stránku Božího plánu, předpokládá totiž nenormální, tragickou, nepřirozenou, opačnou realitu. Bylo by absurdní izolovat Vykoupení do sebe sama, dělat z něho cíl pro sebe, neboť výkup, jenž se stal nutným v důsledku našeho hříchu, není cílem, nýbrž prostředkem, je to prostředek k získání jediného a pravého cíle: theose, zbožštění.“⁴⁷

3.1.2.4 Zbožštění

Zbožštění (theose) je v pravoslaví důležitým pojmem, jelikož má být konečným cílem života člověka. Souvisí s výše zmíněným obrácením zrcadla Ducha ke zdroji života, Bohu. Zbožštění je naplněním podoby Boží v obrazu, ke kterému je původně člověk stvořen. „Člověk, který je obdařen tímto (Božím) obrazem, je povolán k tomu, aby nabyl oné podoby, kterou je zbožštění! Stvořitel, Bůh ‚podle přirozenosti‘, povolává člověka, aby se stal bohem ‚podle blahodati‘.“⁴⁸ Dá se snad říci, že každý člověk má za úkol se ve spolupráci s Bohem, za pomoci jeho milosti (= blahodati, nestvořených energií), podílet na svém „dotvoření“.⁴⁹

Špidlík cituje Klementa Alexandrijského: „Slovo Boží se stalo člověkem, aby ses naučil, že se člověk může stát bohem.“⁵⁰ Špidlík ale upozorňuje, že zbožštění neznamená stát se rovným Bohu. Jde jen o to stát se tím, čím Bůh chce člověka mít, podle darované milosti. Archimandrita Gregorios taktéž píše, že člověk je povolán k tomu, aby se stal podobným Bohu, podílením se na jeho blahodati. Pokud se člověk ve svém životě odchyluje od tohoto cíle, pociťuje v nitru prázdnotu a cítí, že něco není v pořádku. „Takový člověk není schopen pocítit štěstí dokonce ani tehdy, když se mu tuto niternou prázdnotu podaří vyplnit různými jinými aktivitami.“⁵¹

⁴⁶ Alfejev, I. Izák Syrský a jeho duchovní odkaz. S. 78.

⁴⁷ Losskij, V. Dogmatická theologie. S. 78.

⁴⁸ Gregorios, arch. Theosis (zbožštění) jako smysl života člověka. S. 12.

⁴⁹ V západní církvi se častěji vyskytuje pojem milost, ve východní blahodat, oba mají vyjadřovat přibližně totéž.

⁵⁰ Špidlík, T. Spiritualita křesťanského východu: Systematická příručka. S. 71.

⁵¹ Gregorios, arch. Theosis. S. 12.

Zbožštění se navíc týká celého světa, nejen člověka, což vyplývá z lidského postavení ve stvoření. Církevní Otcové se podívovali tomu, že je člověk složen z ducha a hmoty zároveň. Od tohoto potom odvozovali určení člověka, jako styčného bodu mezi těmito dvěma formami existence. Má být tedy spojovatelem všeho stvořeného.⁵² Stvoření skrze člověka muselo trpět, ale skrze člověka dojde obnovy. „Podle Florenského není ideálem křesťanství pohrdání světem, ale radostné přijetí jeho skutečnosti. Je to úsilí, aby byl svět bohatší, pozvednut na vyšší úroveň, aby rostl do plnosti přetvořeného života.“⁵³

3.1.2.5 Srdce, vášně a pokání

Nyní se zaměříme na pojem duchovní srdce, které je nejkompexnějším pojmenováním duchovní roviny člověka a v ikonoterapii je nejužívanějším. Je to samotné jádro člověka, „místo“ mimo prostor, ze kterého pramení všechno ostatní — myšlenky, pocity, směr života, tělesné síly a schopnosti. Je to místo, na které odkazuje jedno z blahoslavenství: „Blaze těm, kdo mají čisté srdce, neboť oni uzří Boha (Mt 5,8)“, a které je očištěváno Boží milostí při duchovní práci člověka.

Křesťanská cesta vede skrze očišťování srdce od vášní pomocí rozumné askeze. „Askeze znamená cvičení, zápas. Má za cíl umrtvit prvky smrti, které jsou spjaty s naší existencí, aby v nás mohl vplynout život Kristův, síla vzkříšení.“⁵⁴ Zde je zajímavé, že askeze není činnost sloužící k umrtvování života, jak je někdy mylně chápána, ale k umrtvování prvků smrti, které skutečnému životu překážejí. Tyto prvky smrti jsou v pravoslaví nazývány vášně. Clément vášně svazující lidské srdce popisuje jako útěk před „žízni po absolutnu“, která v člověku přirozeně vzbuzuje úzkost — jako ignorování absolutna. Vášně (tedy přeneseně i všechny závislosti) jsou „vřed nalitý nicotou, který nám na chvíli dává iluzi, že více jsme, ale zároveň nás odcizuje a štěpí.“⁵⁵ Energie, kterou si vašeň uzurpuje, nemá být v rámci askeze potlačena, ale proměněna.

Podobně popisuje vášně a práci s nimi biskup Kallistos Ware a naznačuje zde také princip, který je používán v ikonoterapii ve fázi použití metod práce s vůlí. Stejně jako Clément hovoří o vhodnosti proměňování vášní na rozdíl od jejich potlačování. „Podstatným aspektem ‚ochrany srdce‘ je boj proti vášním. Vášněmi zde není míněna jen sexuální touha, ale každá ‚nezřízená žádostivost‘ nebo touha, která si násilně podrobuje duši: hněv, závistivost, nenasytost, hrabivost, touha po moci, pýcha a lenost. Mnoho Otců vidí vášně jako něco v základu zlého, jako vnitřní nemoci, cizí pravé lidské přirozenosti. Někteří z nich však, jak už bylo řečeno, zaujímají stanovisko příznivější; hledí na vášně jako na dynamické impulsy dané člověku od počátku Bohem, a proto je chápou jako v podstatě dobré; nyní ovšem pokřivené hříchem. V tomto druhém a jemnějším pojetí není pak naším záměrem eliminovat vášně, ale usměrnit jejich energii.

⁵² Srov. Špidlík, T. Systematická příručka. S. 188.

⁵³ Špidlík, T. Systematická příručka. S. 189.

⁵⁴ Clément, O. Tělo pro smrt a pro slávu. S. 39.

⁵⁵ Clément, O. Tělo pro smrt a pro slávu. S. 39.

Nekontrolovaný hněv musí být změněn ve spravedlivé rozhořčení, nevraživá žárlivost v zaujetí pro pravdu, sexuální žádostivost v lásku, která je čistá ve své vroucnosti. Vášně jsou očištěny, nikoli usmrceny; jsou kultivovány, nikoli vykořeny; jsou užívány pozitivně, ne negativně. Sami sobě i jiným říkáme - ne potlačovat, ale proměňovat.⁵⁶

Ikonoterapie nabízí cestu k nahlédnutí do srdce člověka (viz podkapitulu „já-test“), aby mohl sám posoudit, v jakém stavu se uvnitř nachází. Vede člověka na cestu k sebepoznání a proměnění jeho vášní (resp. závislosti), k postupné uzdravující syntéze jeho nitra. Současně tak vzniká prostor pro lidskou svobodu, která se projevuje možností se rozhodnout a podle své vůle začít konat.

Ačkoli pokání není pojmem, který se v ikonoterapii často užívá, může v něj terapie v některých případech vyústit. „Kát se, to znamená procitnout. Pokání, změna smýšlení, vede k bdělosti. Řecký termín ‚nipsis‘, který zde užíváme, doslova značí střízlivost a bdělost - oproti stavu drogové závislosti nebo alkoholické otupělosti. ... Bdělý člověk je ten, který ‚jde do sebe‘, přestává snít, nenechá se bezcílně unášet pomíjejícími podněty, ale drží se svého úmyslu a směru. ... Je jako ten, který se probral z opilosti, vrací se sám k sobě... Ví, odkud přišel a kam jde.“⁵⁷

3.1.3 Pojmy aplikované v ikonoterapii

„Srdce je dějištěm zápasu mezi světlem a temnotami.“ F. M. Dostojevskij

Ikonoterapie považuje lidské vlastnosti za energie, které mají vliv na osobnost člověka, na jeho dlouhodobou i krátkodobou psychickou kondici. Lze je označovat jako energie, protože je jim přisouzena určitá svébytnost. Je možné si je pro usnadnění v rámci terapie představit symbolicky jako lidské postavy.

Vášněmi jsou pro potřeby ikonoterapie nazývány destruktivní, zlé lidské vlastnosti. Vášně jsou podle Týmala vlastnosti vzájemně nekonzistentní. Pokud mají totiž něco společného, je to pouze obdoba lidského sobectví. Každá taková vlastnost pracuje sama pro sebe a zároveň bojuje o síly člověka proti ostatním částem jeho osobnosti. Tyto vášně proto nejsou schopny v člověku působit harmonicky, naopak osobnost člověka oslabují a rozkládají. Chtějí pro sebe každá získat co nejvíce z jeho životních sil. Jejich plody se projevují jako zlo (resp. rozklad, rozpad) v životě člověka.

Osobnost, která je tvořena převážně těmito vlastnostmi, je následkem jejich působení oslabená, nestabilní, neucelená a snadno manipulovatelná. Osobnost naplněná vášněmi je nemocná. O takové osobnosti píše sv. Teofan Zatvornik. „...píše o člověku, který není schopen řídit síly působící v jeho nitru: Rozum je zastřený, snivý a roztržitý, protože není držen srdcem a není řízen vůlí. Vůle je tvrdohlavá a nemilosrdná, protože nenaslouchá rozumu a nehledí do srdce. Srdce je nekontrolovatelné, slepé a náladové,

⁵⁶ Ware, K. Cestou orthodoxie. S. 129.

⁵⁷ Ware, K. Cestou orthodoxie. S. 129.

protože nechce postupovat podle pokynů rozumu a není střídme silou vůle. Nejenže tyto síly ztratily vzájemnou podporu, ale vzaly na sebe určitý druh vzájemného nepřátelství. Jedna popírá druhou, jako by se spotřebovávaly a požíraly.“⁵⁸

Příklady vášní jsou lenost, hněvivost, chamtivost, pokrytectví, pýcha, požívačnost, Za centrální vášň je v ikonoterapii považována pýcha. Náplň tohoto pojmu v kontextu pravoslavné spirituality lze popsat slovy: touha po dokonalosti, neomylnosti, bránění se pomoci, urážlivost. Následkem poraněné pýchy bývá frustrace, bezradnost, deprese a strach, „neřešitelné“ situace. Týmal se domnívá, že „... čím je člověk pyšnější, tím víc realita bolí.“

Ctnosti, tzv. dobré energie, jsou protikladem vášní, jsou dobrými vlastnostmi člověka. Jsou vzájemně kompatibilní. Na rozdíl od vášní zde jedna vlastnost podporuje druhou, vzájemně se posilují a spolupracují. Nitro člověka se tak stává ucelenějším a jeho životní potenciál je obohacován přílivem nových sil. Ctnosti působí blahodárně a vedou člověka k tvořivému autentickému životu, ke schopnosti setkávat se s ostatními, k pokoře vůči životu. Osobnost člověka s těmito vlastnostmi je zdravá, odolná, pozitivně nastavená a celistvá. Zde jsou některé příklady ctností: obětavost, láska, píle, sebeovládání, upřímnost, skromnost.

Duchovní srdce je v ikonoterapii symbolem lidského „já“. Špidlík o duchovním srdci říká: „Jestliže je srdce životním středem veškeré lidské činnosti, je principem jednoty lidské osoby, a je-li totožné se samotným člověkem, bude označovat jeho celistvost. *Srdce udržuje energii všech sil duše i těla*, říká Teofan Zlatovnik.“⁵⁹ Je to místo, kde se z pohledu ikonoterapie vyskytují u každého člověka vlastnosti z obou výše zmíněných skupin.

Výstižně popsal duchovní práci člověka K. Ware, s pomocí pojmu „**apatheia**“: „Očištěním vášní sledujeme — s pomocí Boží milosti — to, co Evagrios nazývá ‚apatheia‘ (nepodléhání vášním). Nemíní tím negativně vymezenou netečnost nebo necitelnost, kdy už nejsme schopni vnímat pokušení, ale pozitivní stav znovusjednocení a duchovní svobody, který nám umožní pokušení odolávat. Apatheia může být snad nejlépe přeložena jako čistota srdce. To znamená změnu od nestability ke stabilitě, od rozdvojení k jednotě srdce: od nezralosti, strachu a podezírání k nevinnosti, zralosti a důvěře. Pro Evagria jsou nepodléhání vášním a láska neoddělitelně spojeny jako dvě strany jedné mince. Jestliže podléháte vášním (chtíči), nemůžete milovat. Nepodléhat vášním znamená, že nás už neovládá sobectví a nekontrolovatelná touha; začínáme být schopni pravé lásky. Člověk nepodléhající vášním, nakolik je možné být ‚apatheitickým‘,

⁵⁸ Avdeev, D. *Orthodox Psychotherapy*. S. 6.

⁵⁹ Špidlík, T. *Modlitba*. S. 314.

je ten, jehož srdce hoří láskou pro Boha, druhé lidi a pro všechny živé tvory Bohem stvořené.⁶⁰ Cílem uzdravení je čisté srdce — schopnost milovat.

3.2 Ikona

Protože ikona je stěžejním pojmem ikonoterapie, věnuji jí druhou část kapitoly. Zde bych ráda vyjádřila, čím ikona je z hlediska historického, výtvarného a teologického. Protože je k terapii užívána ikona sv. Trojice, je část textu věnována její symbolice. Nakonec se pokusím zdůvodnit terapeutický účinek ikony z hlediska východní křesťanské spirituality.

3.2.1 Pojem

Ikony jsou náboženské obrazy pocházející ze starobylé východní křesťanské tradice a jsou zobrazením duchovních obsahů křesťanské víry. Mají věřícího vizuálními prostředky vést k rozjímání o Božích věcech. Ikonu lze vnímat jako zobrazené evangelium, které bylo přístupné obyčejnému člověku, v průběhu dějin většinou negramotnému.⁶¹ Zjednodušeně se dá ikona definovat také jako posvěcený obraz.⁶²

Úkolem ikon v osobní i církevní zbožnosti křesťana je zjevovat člověku svatost. Jelikož zobrazují vtěleného Boha, připomínají člověku Boží přítomnost v životě a doprovázejí jej na cestě k Němu a s Ním.

Výjevy zobrazené na ikonách se dají podle svého původu dělit na biblické (inspirované Písmem svatým) a hagiografické (inspirované životy svatých). Nejčastěji ikona zpřítomňuje tvář Spasitele a jeho matky — Bohorodice, postavy světců, světic a andělů.⁶³ Častým motivem ikon bývá množství výjevů zachycujících příběhy pocházející z Bible nebo předávané skrze ústní tradici církve a nebo vážící se k jednotlivým svátkům církevního roku.⁶⁴

Pokud budeme sledovat stopy ikon proudem času nazpět, setkáme se na konci této cesty, tj. na počátku jejich existence, s tzv. Turínským plátnem. Podle tradičního křesťanského podání se jedná o plátno, ve kterém bylo uloženo tělo Ježíše Krista po jeho smrti a do něhož se během jeho vzkříšení tajemně otisklo. Mezi vědci existují jak zastánci tak odpůrci tohoto přesvědčení. Turínské plátno bývá nazýváno věrnou ikonou, je vnímáno jako první obraz Spasitele.⁶⁵

Mezi nejstarší křesťanská vyobrazení patří malby z římských katakomb, konkrétně zobrazení sv. Bohorodice z poloviny 2. století. Nejstarší dochované deskové ikony jsou

⁶⁰ Ware, K. Cestou orthodoxie. S. 132.

⁶¹ Srov. Baudišová, J. Pravoslavné ikony. S. 1.

⁶² Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 284.

⁶³ Bohorodice je pojmenování Matky Boží užívané východními křesťany (srov. řecké Theotokos), které bylo schváleno Efezským koncilem roku 431 jako dogma.

⁶⁴ Jako příklad uvádím ikonu Zvěstování přesvaté Bohorodice v příloze č. I.

⁶⁵ Srov. Baudišová, J. Pravoslavné ikony. S. 5.

ze šestého století.⁶⁶ Podle ústní církevní tradice první ikonu vytvořil již evangelista Lukáš, když vyobrazil Matku Boží s dítětem.

3.2.2 Výtvarná specifika

Zásady vytváření ikon jsou určeny tisíciletou církevní tradicí a do dnešní doby jsou neměnné. Ikony se podle tradice nemalují, ale tzv. píší. Jejich psaní se věnují často mniši. Na tvůrce ikon zvaného ikonopisec byly kladeny vysoké nároky. K práci měl přistupovat s modlitbou, pokáním a čistým svědomím. Měl se vyznačovat pokorou, zdrženlivostí, dodržovat půsty a mít bohatý modlitební život. Nesměl budít pohoršení u ostatních např. prázdnomluvností nebo jakoukoli nectností. Musel být řádným pravoslavným křesťanem.⁶⁷

V historii pravoslavné církve došlo i k odhalení falešných ikon, pod jejichž svrchní vrstvou byly nakreslené různé rouhavé obrázky, např. čerti. Tomuto jevu se říkalo čarodějnický ikonopis, kdy se někteří lidé věnující se magii snažili negativně zapůsobit na církev.⁶⁸ Tyto ikony údajně dokázali odhalit někteří věřící pomocí Ducha svatého.

V tradičně vytvořené ikoně vzniká prostor, ve kterém se dotýkají dva světy — Ducha a hmoty. Vjem ikony působí na duchovní či intuitivní část lidské bytosti, ale zároveň svou neměně vykládanou symbolikou umožňuje nahlédnout do skrytých významů zobrazených dějů a postav. Symboliku lze odečítat dnes jako v prvních staletích církve. Svůj význam zde mají barvy, gesta postav i zobrazované objekty.

Ikonopisci se drží ustálené kompozice ikonopisného vzoru a cíleně se snaží nevnášet do výkladu obsahu žádné novinky.⁶⁹ Uspenskij srovnává ikonomalbu s jazykem, vzniklé ikonopisné dílo pak s mluveným slovem či psaným textem. Ikonopisný jazyk je speciálním systémem symbolických vyjadřovacích prostředků.⁷⁰ Prvky tohoto jazyka lze sledovat i v jiných výtvarných dílech, než jsou ikony, proto je zde pojem ‚jazyk‘ skutečně na místě. Způsob čtení významu ikon bývá nazýván dešifrací.

Zajímavým tématem ikonopisu je perspektiva. Pokud pozice umělce ve vztahu k obrazu není vnější, ale je jakoby vnitřní, vznikají zde jevy, jako je tzv. obrácená perspektiva a různé formy zrcadlového zobrazení.⁷¹ Dochází ke spojení pohledu zevnitř a zvnějšku, proto lze na řadě ikon vidět například vnitřek místnosti zároveň s vnější stavbou, ve které se nachází. Dalším souvisejícím pojmem stavby starobylého vyobrazení užitého v ikonopisu je sčítání pozorovacího dojmu. Sčítá se na principu času (vznikají

⁶⁶ Srov. Baudišová, J. Pravoslavné ikony. S. 7, 8.

⁶⁷ Srov. Baudišová, J. Pravoslavné ikony. S. 20.

⁶⁸ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 284.

⁶⁹ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 268.

⁷⁰ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 270.

⁷¹ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 296.

jakoby zkroucené formy vyjadřující různé fáze pohybu postavy) nebo na principu prostoru (viz obrácená perspektiva).⁷²

Obrácená perspektiva se také nazývá perspektivou inverzní. Jedná se o zobrazení polycentrické, to znamená, že oko pozorovatele jakoby v rámci obrazu mění polohu při pohledu na jeho jednotlivé části. Například je každá část zobrazené budovy malována z jiného úhlu pohledu. Lze se s tím setkat i u zobrazení tváří.⁷³ Ikona vytvořená podle pravidel běžné lineární perspektivy působí neživotně, nevýrazným a plochým dojmem.⁷⁴ Naopak v ikonopisu běžné porušování pravidel lineární perspektivy dává obrazům hloubku. Jedná se o záměrné vady, jako je např. rozbíhavost směrem k horizontu, zobrazení ploch věcí, postav, tváří, které by správně neměly být vidět, zvýrazňování ploch, které běžně ustupují do pozadí – třeba okraje obrazu (hory, budovy, okraje evangelia, ...).⁷⁵ Perspektiva bývá zesílená na okrajích ikon.⁷⁶

V tomto kontextu poukazuje Florenskij na vyzrállost starobylého umění Číny a Egypta, jelikož také nepoužívá přímou (lineární) perspektivu. Důvodem k nerespektování přímé perspektivy je snaha dosáhnout náboženské objektivitě a zachytit „nadosobní metafyzično“. Florenskij se domnívá, že až v průběhu úpadku a rozkladu náboženského výkladu světa se posvátná metafyzika podvědomí společného lidstvu „naleptává individuálním hlediskem“. V tu chvíli dle Florenského vzniká izolovanému vědomí odpovídající pojetí perspektivy.⁷⁷

Z předchozí exkurze do perspektivy užívané při tvorbě ikon vyplývá, že u tzv. přímé lineární perspektivy je centrem „vesmíru“ divák (pozorovatel), u obrácené perspektivy má každý zobrazený subjekt centrum sám v sobě. Florenskij dává tyto úvahy do souvislosti s odklonem od mytického nazírání světa k individualismu. Tzv. pokrok západní civilizace pak v této souvislosti vnímá jako úpadek.

Přímou perspektivu popisuje z duchovního hlediska jako klamnou, nazývá ji krásnou dekorací, která chce skutečnost falšovat. Pravé malířství pak chce být pravdou života, která život nenahrazuje, nýbrž jej v jeho nejhlubší skutečnosti pouze symbolicky označuje.⁷⁸ Doslova říká: „Dekorace je zástěna zahalující světlo bytí, zatímco pravé malířství je dokořán otevřené okno do skutečnosti.“⁷⁹

⁷² Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 307.

⁷³ Srov. Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 214.

⁷⁴ Srov. Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 217.

⁷⁵ Srov. Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 215.

⁷⁶ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 302.

⁷⁷ Srov. Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 219.

⁷⁸ Srov. Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 220.

⁷⁹ Florenskij, A. P. Obrácená perspektiva. S. 221.

3.2.3 Teologie ikony

Úcta k ikonám byla církví ustanovena sedmým všeobecným sněmem, který se konal roku 787 v Niceji. Zde církevní Otcové potvrdili ikonu jako podnět k usebrání v modlitbě, ke kterému je třeba se chovat s úctou. Zdůraznili, že se tato úcta liší od služby, která patří jedině Bohu. Jde o úctu k předobrazu toho, kdo je na ikoně zobrazen.⁸⁰ K problematice ikon však existuje v církvi pouze kánon, nikoli dogma, jelikož se nikdy nejednalo o téma jednoznačně popsateľné.

V Byzantské říši vyvrcholila v 8. století vlna ikonoborectví — tzv. ikonoklasmu. Opačné stanovisko podporující ikony se nazývalo ikonodulské. Kritika ikon našla podporu v prostředí dvora a představitelů vojska. K ikonoborectví se přidali lidé odmítající ikony i církev, patřící ke skupině nazývané paulikiáni. Na obranu ikon se postavilo mnišstvo a značná část lidových vrstev. Východiskem ikonoborců byl starozákonní zákaz zobrazovat Boha. Na obranu ikon se postavil mimo jiné sv. Jan Damašský. Zdůrazňoval, že ikona není druhým bohem — modlou, ale je symbolickým zobrazením nebeské skutečnosti. Odvolával se na jednu z Kristových přirozeností — lidskou přirozenost, jejímž přijetím Bůh Syn získal zobrazitelnou podobu. Poukazoval také na výchovné působení ikony ve společnosti, stejně jako v 5. století sv. Nil Sinajský.⁸¹ Ten vysvětloval umístění ikon v křesťanských chrámech tím, že mají „poučit ve víře ty, kteří neznají a nemohou číst Písmo svaté.“ Rozšířeným názorem mezi obhájci ikon je konstatování, že ve starém zákoně bylo možné Boha slyšet, zatímco v novém zákoně Její lze vidět. Jan Damašský řekl: „Ikony jsou k nazírání, jako je řeč k slyšení.“⁸² Během téměř stoletého období ikonoborectví bylo zničeno velké množství ikon a cenné chrámové výzdoby.⁸³

I přes snahu obou táborů teologů, které se přeli o úctu k ikonám, nebyla tato církevní tradice nikdy zcela zpochybněna, ani nikdy zcela vysvětlena. V církvi existuje řada poučení, jak projevit ikoně úctu správným způsobem, aby nebyla víra zasažena pověrou. Postupem času se zájem teologů přenesl jiným směrem a spor o ikony ustoupil na pozadí. Dodnes mají ikony své odpůrce, v křesťanském prostředí zejména z některých protestantských kruhů.

Ikona není jen uměním, je součástí pravoslavné církve, liturgickou pomůckou. Toto je zřetelné i z modlitby, kterou uvádí do „úřadu“ nového ikonopisce biskup, spolu s jeho požehnáním.⁸⁴ Ve slovech této modlitby je zmíněno plátno s Kristovou tváří, které podle ústní církevní tradice vyléčilo knížete Abgara a dále evangelista Lukáš, který podle téže tradice vytvořil první ikonu. Tradiční ikona tedy vzniká v církvi, je součástí liturgie.

⁸⁰ Srov. Bulgakov, S. N. Ikona a úcta k ní. Dogmatický přehled. S. 127.

⁸¹ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 270.

⁸² Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 270.

⁸³ Srov. Baudišová, J. Pravoslavné ikony. S. 10.

⁸⁴ Srov. Teologie ikony. Pravoslavná církevní obec v Olomouci.

Tomáš Špidlík toto ocenil následujícími slovy: „Východní liturgie jsou obdivuhodným květem civilizace národů, který proměnilo křesťanství. Umění ikony se začleňuje do liturgie a dává strukturu sakrálnímu rámci. Bůh zjevuje viditelně svou slávu.“⁸⁵

3.2.4 Ikona sv. Trojice

Tato ikona, užívaná v ikonoterapii, je inspirována vyjádřením sv. Trojice ve starozákonním příběhu zapsaném v knize Genesis (18,1-15). V tomto příběhu Abrahama navštívil Bůh v podobě tří andělů. V Bibli se doslovně píše: „...Hle, naproti němu stojí tři muži.“ Abraham jim vyběhl vstříc ze svého stanu, sklonil se k zemi a řekl: „Panovníku, ...“ Skutečnost, že Abraham oslovuje tři muže jako jednoho panovníka, působí přinejmenším tajemně. V Bibli jsou i další místa naznačující Boží trojici, uvedu některá z Nového zákona, kde je odkaz ke třem osobám zřetelnější. První dvě citace jsou slova Ježíše Krista, třetí apoštola Pavla.

- „Až přijde Přímluvce, kterého vám pošlu od Otce, Duch pravdy, jenž od Otce vychází, ten o mně vydá svědectví (Jan 15,26).“
- „Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtíte je ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal (Mt 28,19.20).“
- „Milost našeho Pána Ježíše Krista a láska Boží a přítomnost Ducha svatého se všemi vámi (2 Kor 13,13).“

Ikona sv. Trojice vznikla na počátku 15. století rukou ruského ikonopisce Andreje Rubleva (1360 — 1430). Rublev je považován za nejvýznamnějšího ikonopisce ruského středověku. Věnoval se jak psaní ikon, tak chrámové výzdobě v podobě fresek.

Nyní popíšu některé ze zobrazených symbolů na této ikoně za pomoci katechetické příručky „Ikona ikon“ vytvořené na základě článku M. Zimmermannové.⁸⁶ Tyto informace lze porovnat s obrázkem v přílohách této práce.⁸⁷

Ikona sv. Trojice zobrazuje tři anděly sedící kolem stolu. Stůl připomíná spíše oltář (jakožto kvádr by mohl symbolizovat stvořený svět, vesmír, Zemi) a nádoba uprostřed obětní kalich. Všichni andělé mají na sobě oděvy dvou barev.

Vlevo je anděl připomínající Boha Otce. Ze všech tří má nejpřímější držení hlavy. Jeho spodní oděv (zvaný chiton) je modré barvy, která představuje transcendenci, božství, čistotu, pravdu. Je převážně ukrytý pod svrchníkem. Člověku je Bůh Otec během života nejvíce skryt. Svrchní plášť (himation) je průhledný, zlatavý. Zlatá barva je Boží prostor světla a milosti.

⁸⁵ Špidlík, T. Modlitba. S. 128.

⁸⁶ Srov. Zimmermannová, M. Ikona Trojice. S. 24 – 25.

⁸⁷ Viz přílohu č. II. (Ikona sv. Trojice)

V prostředním andělu lze rozpoznat Boha Syna. Je zde mírně porušeno pravidlo lineární perspektivy, jelikož je jeho postava stejná, ne-li mohutnější, než zbylé dvě, ačkoli je pozorovateli na svém místě za stolem nejvzdálenější. Tento způsob zobrazení pozorovatele více vtahuje do děje. Anděl je zahalen modrým pláštěm a spodní chiton má barvu hnědo červenou (lidská přirozenost) se zlatým pruhem (královská hodnost). Dva prsty na jeho pravé ruce znamenají dvě podstaty — lidskou a Božskou. Jakoby jimi ukazoval na obětní kalich (kalich nové smlouvy).

Vpravo je anděl podobný Duchu svatému. Jeho svrchní plášť je zelený (plnost života, nadějná budoucnost) a chiton modrý. Modrá barva je mnohem více vidět, než u levého anděla, což může symbolizovat rozpoznatelnost Boha — Utěšitele člověkem. Z Boha vychází život, Duch se dotýká koncem prstů stolu — Země. Daruje tak život celému stvoření.

V rukou drží všichni tři tenká dlouhá žezla, spíše pruty, symboly moci. Otec své žezlo drží pevně, v obou rukou. Syn a Duch hledí na Otce jako na zdroj veškeré Boží vůle. Otec má hlavu vzpřímenou, ostatní se mírně uklánějí.

Na pozadí ikony se nachází dům, strom a hora. Podle svého umístění dům souvisí s Otcem (dům, v němž je mnoho příbytků; dům je často spojován v Bibli s otcovstvím), strom se Synem (vinný kmen, strom života; dub, pod kterým se setkali; dřevo kříže — místo života i smrti) a hora s Duchem svatým. (Hora je místem, kde se nebe a země mohou dotýkat, kde se lze setkat s Bohem. Hora má často v Bibli význam jako místo obětní, místo modlitby. Zde je významně nakloněna doleva, stejně jako strom, směřují oba směrem k domu — Otcí.)

Důležitou částí ikony je prázdné místo u stolu, které vyvolává dojem pozvání k účasti na kalichu. Andělé jsou obráceni těly k sobě, avšak tváře mají zobrazeny směrem k pozorovateli, jak by je mohl vidět, kdyby seděl u stolu s nimi.⁸⁸ Prázdné místo je nabídkou života, transcendence, smyslu a cíle.

3.2.5 Ikona jako terapeutický prostředek

„Církev, ve své liturgii ‚Kristova ikona‘, výrazně ukazuje dva aspekty každého posvátného obrazu: vyučování Božím tajemství a sdělování milosti. Tento Bůh, který zjevuje svou slávu, je tentýž, který vyučuje lidi poznávat tajemství svého vlastního života.“⁸⁹ Špidlík přirovnává církev k ikoně a zmiňuje zde dvě základní vlastnosti posvátných obrazů. Jednou z nich je právě zprostředkování milosti.

Vedle vyobrazených symbolů a předmětů působí ikona jako most mezi světem hmoty a duchovním světem. To je vlastně účel, pro který jsou ikony v rámci křesťanské

⁸⁸ Srov. Uspenskij, B. A. Sémiotika ikony. S. 323.

⁸⁹ Špidlík, T. Modlitba. S. 127.

tradice vytvářeny. Mají člověku zprostředkovat spirituální rozměr života a být branou vedoucí k tzv. božím energiím, jeho milosti a Bohu samotnému.

Špidlík vysvětluje rozdíl mezi Boží transcendencí a jeho energiemi, které působí ve světě. „Aby Bůh byl předmětem naší kontemplace, musí nějak vyjít sám ze sebe, projevit svou slávu, proměnit naši duši a celý vesmír svou energií, svými světly.“⁹⁰ Podle východních křesťanů je ikona předmětem, skrze který vstupují nestvořené boží energie do světa a mají tak možnost působit blahodárně.

Aby ikona měla svou blahodatnou sílu, musí být posvěcená.⁹¹ Potom jí náleží podobný druh úcty, jako např. svatým darům (eucharistii). Oba tyto druhy úcty jsou jiné, než služba samotnému Bohu. Toto rozlišení je důležité, aby si věřící z ikony neudělal modlu.

Bulgakov vidí mezi eucharistií a ikonami významnou souvislost.⁹² „Základem úcty k ikonám je aktivní síla, v milosti předávaná v Kristově ikoně, jež se stává místem jeho ideálního přebývání a v tomto smyslu i živým obrazem Krista.“ Dále uvádí, že Kristus po svém nanebevstoupení zachoval se světem přímý vztah dvojím způsobem. Zjevuje se v něm podle své podstaty v eucharistii a ideálně ve své ikoně. Takže oba tyto prostředky jsou důkazem živého spojení Krista se světem na úrovni hmoty.

Terapeutický účinek ikony, zdá se, působí přímo ve spirituální rovině lidské bytosti a spočívá v možnosti duchovní zkušenosti, kterou v některých případech lze popsat jako setkání s Bohem. V jiných případech přináší alespoň vnitřní zklidnění a nadhled, bývá i inspirací pro myšlenkové asociace týkající se klientova života.

J. N. Trubeckoj (ruský myslitel 19. století), napsal o ikonách v nelehkém období světové války: „Dostojevskij řekl, že krása spasí svět. ... Naši ikonopisci viděli krásu, která spasí svět a zvěčnili ji v barvách. Myšlenka o uzdravující síle krásy žije dávno v ideji zjevené a zázračné ikony. Její síla ať se stane zdrojem útěchy a povzbuzením uprostřed těžkého zápasu, který nyní svádíme, uprostřed nesmírného zármutku, který zakoušíme.“⁹³

3.3 Praxe

V poslední části kapitoly jsou informace o vzniku ikonoterapie, o rolích klienta a terapeuta a o cílech metody. Obsahuje popis struktury terapeutického setkání i další podpůrné prostředky užívané k terapii, inspirované spiritualitou dávných mnichů a poustevníků. Informace k této části kapitoly jsou čerpány z materiálů Mgr. Týmala, především z prezentace užívané při přednáškách, a také z neformálního rozhovoru.

⁹⁰ Špidlík, T. Modlitba. S. 333.

⁹¹ Srov. Bulgakov, S. N. Ikona a úcta k ní. Dogmatický přehled. S. 194.

⁹² Srov. Bulgakov, S. N. Ikona a úcta k ní. Dogmatický přehled. S. 195.

⁹³ Trubeckoj, J. N. Teologie v barvách. S. 73.

3.3.1 Vznik metody a jeho souvislosti

O ikonoterapii jsem se dozvěděla z internetových stránek psychosociální protidrogové poradny v Jindřichově Hradci.⁹⁴ Ikonoterapie je zde nabídnuta jako metoda, která může motivovat klienta na spirituální rovině, aby změnil svůj život k lepšímu.

Odborná veřejnost měla možnost zaznamenat články o ikonoterapii v časopisech Sociální práce⁹⁵ a Adiktologie⁹⁶. Proběhly i přednášky na toto téma, např. v psychiatrické léčebně Bohnice nebo v rámci pražské pobočky Křesťanské akademie.

Metodu vytvořil Mgr. Milan Týmal, který vede protidrogovou poradnu v Jindřichově Hradci. Je v současnosti spolupracovníkem občanského sdružení Meta (Sdružení Meta, o. s.). Toto sdružení pomáhá lidem, kteří se dostali do potíží v souvislosti se zneužíváním návykových látek. Zajišťuje terénní program pro uživatele drog, klientům poskytuje poradenství a terapii. Věnuje se preventivní činnosti a propagaci zdravého životního stylu.

Ikonoterapie vznikala na základě zkušeností Mgr. Týmala, mezi které patří práce sociálního kurátora pro děti a mládež se zaměřením na protidrogovou problematiku, terapeuta nízkoprahových zařízení a protidrogového poradce. Zároveň vychází z jeho specifického pojetí světa, jelikož je pravoslavným knězem. Ikonoterapie je syntézou těchto východisek.

Je postavena na pojetí drogově závislého člověka a jeho světa z perspektivy východní křesťanské antropologie. Model závislosti, který používá, se nazývá bio-psycho-socio-spirituální. Je do něj zahrnuto jak tělo a psychika člověka, tak jeho životní kontext a spirituální potřeby. Z křesťanského spirituálního pramene potom čerpá inspiraci, nabízí klientovi směr cesty a motivaci ke změně života.

3.3.2 Pro koho je ikonoterapie vhodná

Potenciální klient protidrogové poradny se o její existenci dozvídá většinou od ošetřujícího lékaře, sociálního pracovníka, z internetu nebo je upozorněn někým z rodiny nebo známých. Do protidrogové poradny přicházejí klienti převážně **v předléčebné fázi**, kteří jsou již částečně vnitřně motivovaní změnit svůj život. Ikonoterapie může pomoci i lidem, kteří právě absolvovali některý z klasických léčebných programů a potřebují podporu v **udržení abstinence**. Po příchodu do poradny se mohou rozhodnout mezi několika možnostmi, kterými jsou systemická terapie, ikonoterapie nebo terapeutický rozhovor. Stejně jako u ostatních terapií je zde

⁹⁴ Týmal, M. Ikonoterapie — o možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti.

⁹⁵ Bajer, P. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. S. 10 — 12.

⁹⁶ Týmal, M. o možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-spirituálního modelu závislosti. S. 108 — 113.

problematičtější práce s klientem, který se do poradny dostal na nátlak např. rodinných příslušníků a není ještě připraven ke změnám. Nedostatečná vnitřní motivace klienta se proto stává možnou kontraindikací ikonoterapie.

Ikonoterapie může pomoci i lidem, kterých se závislost na drogách netýká. Za skupinu klientů, pro které ikonoterapie není vhodnou metodou, považují členy náboženských skupin, které ikony odmítají. (Např. někteří protestanti, letniční křesťané, svědkové jehovovi ap.) Klient inklinující k tradičně křesťanskému pojetí světa, nebo zajímající se o spirituální rozměr života, může v ikonoterapii nalézt oporu snáze. Na ostatních, kteří se o svůj vnitřní život zatím cíleně nezajímali, potom záleží, zda je nabídka terapie osloví.

3.3.3 Úloha terapeuta

Podle Týmala nejdůležitější místo v terapeutickém procesu patří samotnému působení ikony a doprovodných mnišských zpěvů na klientovo vědomí. Terapeut zaujímá místo pomocníka či průvodce v procesu, který se odehrává mezi ikonou a klientem. Pomáhá mu zpracovávat prožité vjemy, zhodnotit přicházející inspiraci a její případný terapeutický dopad.

Terapeut zároveň doprovází klienta v hledání otázek a odpovědí týkajících se jeho života a podporuje ho skrze rozhovor k pozitivní životní změně.

Pokud je klient s drogovou závislostí v předléčebné fázi dostatečně motivován, odesílá jej terapeut do další léčby. Pro tyto účely Mgr. Týmal spolupracuje s léčebnami, jako jsou Červený Dvůr nebo Psychiatrická léčebna Jihlava. V některých případech lze ústavní léčbu přeskočit a klienta doporučit např. rovnou do terapeutické komunity.

3.3.4 Cíle terapie

Ačkoli je „vynálezcem“ ikonoterapie pravoslavný kněz, není účelem terapie dovést klienta do církve. Základním kamenem křesťanského přístupu k člověku je respekt k jeho svobodě a osobní vůli. Klient se v rámci terapie setkává s křesťanskou symbolikou i duchovními zpěvy, proto je již na začátku s duchovním pozadím ikonoterapie seznámen. Ikonoterapie se tedy může stát nabídkou k cestě, jejíž cíl si ale klient volí sám.

Terapii mohou podstupovat jak uživatelé drog, tak jejich rodinní příslušníci. Přestože byla vyvinuta přednostně pro tyto skupiny, mohou ji absolvovat i lidé, jejichž současné „životní téma“ s drogami nijak nesouvisí.

Tabulka č. 2: Cíle ikonoterapie

Cíle ikonoterapie		
uživatelé drog (UD)	rodina, blízcí	ostatní klienti
uklidnění motivace k abstinenci abstinence prevence relapsu nalezení vlastní nedrogové identity stanovení životního cíle stabilizace a rozvoj osobnosti	uklidnění nalezení způsobu jednání s UD nalezení nedrogového rodinného modelu stanovení životního cíle stabilizace a rozvoj osobnosti	uklidnění pojmenování problému nalezení naděje stanovení životního cíle stabilizace a rozvoj osobnosti

3.3.5 Struktura setkání

Ikonoterapie se skládá ze čtyř oblastí. Úvodního slova, „já testu“, motivačního rozhovoru a z vlastního vnímání ikony. Pořadí těchto částí není pevně dané. Uváděná struktura setkání se může proměňovat v závislosti na aktuálním stavu klienta. Přínosnější je dlouhodobé pravidelné setkávání, např. jednou týdně po dobu několika měsíců.

3.3.5.1 Úvodní slovo

Úvodní rozhovor při prvním terapeutickém setkání slouží k základnímu uklidnění a seznámení klienta s postupy ikonoterapie. Často je důležité otevřít některé z následujících témat.

Aby klient získal více motivace pro další práci, je povzbuzován k pohledu do své **budoucnosti**. Chybějící smysl a cíl života bývá příčinou nudy a pomalé sebevraždy drogou. Droga bývá náhražkou životního cíle a jeho pracovního dosahování. Proto přichází řeč na klientovy skryté možnosti a vlohy. Může si položit otázky: „Co by na světě chybělo, kdybych neexistoval?“ nebo „Ne co já čekám od života, ale co život čeká ode mě?“ (Zde se terapie inspirovala Franklem.) Klient se má zamyslet, co má ještě možnost prožít, vytvořit, udělat.

Kromě budoucnosti řeší terapeut s klienty i **minulost**. K ní patří téma odpuštění. Ať už jeho získání nebo udělení.

Klient by se měl též **připravit na vnitřní zápas**, pokud se rozhodne pro změnu. Pokud by tak neučinil a nebyl by připraven, mohl by se snadno zaleknout procesu a dospět k recidivě.

Úvodní rozhovory při opakované ikonoterapii obsahují **další témata**, na která je vhodné se u konkrétního klienta zaměřit. Mezi ně patří téma životní spravedlnosti, svobodné vůle, čistého svědomí, života po tělesné smrti, životního snu, štěstí, osobního

úroku, smyslu života a vztahu k „vyšší moci“, resp. k Bohu. Tyto okruhy nemají pevné pořadí, lze ubírat nebo k nim přidávat další.

Pokud se klient rozhodne podstoupit ikonoterapii, není úvodní slovo zcela nezbytné. V některých případech, např. pokud klient není schopen soustředění, je přínosnější terapii zahájit nabídnutím ikony a až poté navázat na prožitek vyvolaný jejím vnímáním.

3.3.5.2 Motivační test - „já test“

Tento test, vytvořený Mgr. Týmalem, slouží k pojmenování vnitřního světa klienta, k utřídění jeho hodnot, ke stabilizaci jeho životního cíle a také k vytyčení terapeutického cíle.

Terapeut klientovi nabídne obsáhlý seznam obecných pojmů, vyjadřujících běžné lidské potřeby, hodnoty, vnitřní stavy a vlastnosti. Tato široká škála slov obsahuje klíčové pojmy ze základních oblastí lidského života, ať už je jejich význam pozitivní, negativní nebo neutrální.

Klient má za úkol z nabídnutých pojmů vybrat ty pro něj důležité a zařadit je do následujících oblastí:

- Čím se již nemusím zabývat?
- Čím se ještě nemusím zabývat?
- Co bych chtěl(a) získat?
- Co bych nechtěl(a) ztratit?
- Čeho bych se chtěl(a) zbavit?
- Čeho se bojím?

Do každé oblasti má zapsat tři nejdůležitější pojmy. Výsledkem „já-testu“ je základní přehled o vlastnostech v nitru klienta a slouží jako podklad pro další práci. Před každou terapií je „já test“ aktualizován, aby odpovídal aktuálním životním okolnostem.

Klient tímto může získat potřebný náhled na souvislosti svého vnitřního a vnějšího života, test mu pomáhá utřídít myšlenky a ukazuje, na které oblasti se v terapii zaměřit.

Při hodnocení „já-testu“ je klient seznámen s možností vnímat lidské vlastnosti v personifikované formě a zamyslet se tak lépe nad jejich účinky a vzájemnými vztahy. Je veden k uvědomění si pozitivních životních hodnot a cílů a podněcován k osobnostnímu růstu.

3.3.5.3 Vnímání ikony a doprovodných duchovních zpěvů

Nyní přichází na řadu základní kámen ikonoterapie — motivace a inspirace na spirituální rovině skrze vnímání ikony. Úspěch terapie souvisí s klientovým svobodným rozhodnutím vystavit se vlivu ikony. Je zde přínosem, pokud si klient v předchozích fázích terapie uvědomil, že není možné, aby měl všechno ve svém životě pod kontrolou, jak se mnohdy uživatelé drog sami o sobě domnívají. Takto se klientovo vědomí lépe připraví na přijetí pomoci, ať již od terapeuta nebo ze strany ikony, kterou pak může nechat na sebe působit.

Klient se posadí do pohodlné pozice tak, aby dobře viděl na ikonu sv. Trojice. Může krátce s terapeutem pohovořit o tom, jak na něj ikona působí. Jaké by zobrazeným postavám přisoudil vlastnosti, jaký si myslí, že postavy mají mezi sebou vztah. Terapeut upozorní na volné místo u stolu, kam klient může, pokud chce, během terapie v duchu přisednout. Tímto se klient na obraz naladí. Je upozorněn, že může myslet na cokoli. (Toto překvapivě vede k tomu, že se uvolní a po chvíli myslí většinou na to podstatné.) Klientův zrak by měl spočívat po celou dobu na ikoně. Pokud zavře oči, po jejich otevření se má věnovat opět pouze ikoně.

Terapeut může zapálit svíčku a zapne záznam mnišských zpěvů. Nejčastěji používá zpěvy z monastýrů na hoře Athos, které jsou v řeckém jazyce. Záznam je čistě vokální, zcela bez použití hudebních nástrojů, jak je ve východním křesťanství obvyklé. Pak ustoupí a nechá klienta naslouchat hlasům mnichů a nerušeně vnímat ikonu.

Na konec si terapeut poznamená dojmy a myšlenky, které klient zachytil. Ty spolu mohou na závěr shrnout.

Kontakt mezi klientem a ikonou je nepředvídatelný. Ikonoterapie působí mimoslovně a vyvolává v mysli asociace související s životní situací klienta. Prožitkem většiny klientů bývá zklidnění, často přichází inspirace pramenící z ikony, někdy v podobě konkrétní myšlenky, pocitu, vhledu, tichého doporučení. Zdůvodnění těchto procesů odehrávajících se ve vědomí klienta není jednoduché, týká se spirituální roviny lidské bytosti. O zdůvodnění z hlediska této roviny jsem se pokusila v podkapitole „ikona jako terapeutický prostředek“.

Ikona je zdrojem síly, která člověka přesahuje, je nabízena jako zdroj pozitivních (blahodárných) energií. Symbolicky supluje blízkost Boha. Může klienta kromě zklidnění podpořit v odhodlání změnit se k lepšímu a pomoci mu nalézt sílu k práci s vůlí. Na cestě mezi rozhodnutím změnit život a uspokojujícím výsledkem je třeba tuto vůli posilovat, proto je nabízeno působení ikony opakovaně.

3.3.6 Další podpůrné metody ikonoterapie

Následující postupy jsou založeny na vědomostech z pravoslavné teologie a s působením ikony se doplňují. Prostor pro jejich aplikaci vzniká různě během terapie, záleží na vhodném načasování a připravenosti klienta a na jeho rozhodnutí danou metodu použít jako pomůcku na cestě k uzdravení. Metody slouží k tomu, aby se klient po stanovení cíle, ke kterému chce dojít, naučil lépe pracovat se svou vůlí a byl tak schopen činit konkrétní kroky ke změně. Těmito metodami jsou osvobození vůle, aktivní nahrazování vybraných vlastností, pasivní způsob práce s myšlenkami a pocity a inspirace příběhy z pateriku.

3.3.6.1 Osvobození vůle

Nejdůležitějším nástrojem je svobodná vůle, díky které může člověk na sobě postupně pracovat a přeměňovat své vlastnosti. Vůle je podporována vírou v cíl, ve smysl, odhodláním a všemi konstruktivními vlastnostmi.

Tuto vůli, aby byla schopna měnit vlastnosti na pozitivní, lze obnovit skrze uvědomění — vnitřní bdělost. Klientův život určují převážně pocity. Jde o to se nad ně povznést a uvědomit si, že se v člověku nacházejí dvě protichůdné vůle. Jedna sloužící pudům a závislosti, druhá toužící po změně k lepšímu — vůle vyšší, svobodná.

Metoda naučí klienta uvědomovat si své myšlenky a pocity a posoudit, zda jsou v souladu s jeho vyšší vůlí. Je to způsob, jak měnit automatické, pudové reakce na reakce vědomé. Týmál vychází z předpokladu, že „to, že mám nějaký pocit a něco si myslím, ještě neznamená, že to skutečně chci.“ Cílem metody je, aby vůle člověka nebyla ovládána vášněmi, ale naopak aby se stala svobodnou a schopnou sebekontroly, sebeovládání. Základní otázka, vedoucí k většímu uvědomování svých rozhodnutí, zní: „chci to skutečně?“ Sebekontrola a sebeovládání jsou získané nástroje, díky kterým lze používat další metody.

3.3.6.2 Nahrazování vlastností

Technika této proměny závisí na schopnosti rozlišení výše zmíněných dvou vůlí v člověku, aby klient získal svobodu v rozhodování. Metoda spočívá v tom, že se klient bude pokoušet nahradit destruktivní energie působící uvnitř jeho osobnosti jejich pravým opakem a tímto je transformovat v energie (vlastnosti) konstruktivní.

Práce s vlastnostmi se zakládá na moudrosti pouštních otců. Pro práci s vlastnostmi ikonoterapie čerpá z učení Jana Klimaka (Žebříkovce), který vypracoval rozsáhlé učení o vášních a ctnostech. Vášně zde jsou chápány jako niterná zranění, nemoc duchovního srdce, pro kterou je hledán a nabízen lék. Lékem na vášně je vědomé zvolení pravého opaku, niterné svobodné rozhodnutí člověka. Pomůckou se v této fázi terapie

stává tabulka vypracovaná podle tohoto učení. Tabulka se skládá z hlavních vášní, jejich následků a duchovních léků, které proti vášním působí.⁹⁷

Nyní je důležité vybrat spolu s klientem jeho hlavní negativní vlastnost (kořen většiny potíží). Na tu se pak zaměřit primárně a transformovat ji. Klient se snaží tuto vlastnost vědomě „v srdci“ nahrazovat opačnou vlastností a to kdykoli se objeví. Ač to může vypadat jako práce s pocity, jde ve skutečnosti o práci s vůlí. K tomu je třeba vnitřní motivace, odhodlání a úsilí. Klient musí již být připraven na překonávání odporu, který v něm proces vyvolá.

Podobný vnitřní boj lze nalézt v křesťanství v rámci askeze. Pro křesťana je v této fázi podpurným prostředkem modlitba. U nevěřícího člověka může částečně modlitbu zastoupit proces vnímání ikony.

3.3.6.3 Netečnost

Další metodou práce s vůlí je postup, jak se naučit netečnosti k negativním myšlenkám a pocitům. Špatné nálady, myšlenky, pocity souvisejí s destruktivními vlastnostmi v nitru. Mnohdy klient před takovými podněty utíká k droze.

Klíčem k netečnosti je vůči destruktivním podnětům zaujmout odstup. Díky odstupu vnímá klient tyto pocity a myšlenky jako něco, co není přirozenou součástí jeho samého a může se proto rozhodnout jim nepodléhat. Nedává jim možnost ovládnout mysl. Dochází k uvědomění, že na daný podnět nemusí reagovat, může se rozhodnout svobodně, co bude dělat, čím naplní svůj čas. Výsledkem toho je jejich postupné zeslábnutí až vymizení.

Učí se postupně rozlišovat, které myšlenky, pocity a nápady vedou k opakování destruktivních vzorců jeho chování. Snaží se o netečnost k těm negativním a naopak cíleně vyhledává ty pozitivní, vycházející např. z hlasu jeho svědomí. Při silných a opakujících se myšlenkách pomáhá v jejich oslabování vnímání ikony, jak ukazuje praxe.

Že je tato metoda součástí křesťanské tradice dosvědčuje například Kallistos Ware: „Rostoucí ostražitostí a sebepoznáním začíná poutník na cestě nabývat schopnosti rozlišování (diakrisis). Právě tak jako člověk poznává fyzicky, je-li zdrav či nemocen, které jídlo je dobré a které špatné, tak duchovně rozpoznává — jestliže se vyvíjí pomocí modlitby a asketického úsilí — mezi bezvýznamnými myšlenkami a významnými vnitřními podněty. Učí se rozdílu mezi dobrem a zlem, mezi věcmi smysluplnými a zbytečnými, mezi klamnými obrazy inspirovanými ďáblem a představami tvůrčí obrazotvornosti, které mají původ v nebeských archetypech.“⁹⁸

⁹⁷ Příloha č. III.

⁹⁸ Ware, K. Cestou orthodoxie. S. 129.

Duchovní práce člověka bojujícího o čisté srdce je symbolicky vykreslena jako výstup po žebříku zobrazeném na ikoně „Žebř do ráje“.⁹⁹ Andělé jsou dobré pocity a myšlenky, ďáblové zlé myšlenky a pocity. Jedni se člověka snaží strhnout, druzí člověka podporují. Pokud zlá myšlenka zvítězí, člověk padá ze žebříku a začíná s velkým sebezpřemáháním vystupovat od začátku. Proto je důležitá vytrvalost a trpělivost.

3.3.6.4 Příběhy z pateriku

K vytrvalosti a dalším ctnostem je klient motivován též pomocí příběhů z pateriku¹⁰⁰. Jde o příhody dávných církevních otců, vyprávění o mniších a poustevnících. Během terapie jsou používány krátké příběhy s neobvyklou a poučnou pointou, které jsou využívány k inspiraci a motivaci klienta.

⁹⁹ Viz přílohu č. IV.

¹⁰⁰ S příběhy vybranými z pateriku se lze setkat například v knize „Moudrost poustních Otců“, kterou vydalo v roce 1997 nakladatelství Eliáš.

4. Porovnání ikonoterapie a vybraných terapií

Zvolila jsem nakonec dvě terapie (muzikoterapii a arteterapii), které mohou být užívány v léčbě drogových závislostí a ve kterých nacházím styčnou plochu s ikonoterapií. Pokusím se je velmi stručně popsat (s důrazem na jejich spirituální aspekty) a poté vyjádřit, v jakých bodech se jim ikonoterapie podobá.

4.1 Muzikoterapie

Tento druh terapie je velice rozmanitý, neřídí se neměnnými dogmaty ani metodikou. Uvádím proto dvě různé definice mající odlišné východisko. První pochází z Psychologického slovníku: „Muzikoterapie je léčení hudbou, psychoterapeutická technika, která navozuje pomocí hudby zážitky, které pacienta nebo klienta přeladují do lepšího stavu. Je využívána též k odkrývání pacientova či klientova nevědomí. Je používána především u léčby neuróz, řidčeji u psychóz po odeznění, odléčení akutního stavu, za účelem diagnostickým, terapeutickým, relaxačním.“¹⁰¹

Kanadská asociace pro muzikoterapii definuje svůj obor následovně: „Muzikoterapie je dovedné užití hudby a hudebních elementů akreditovaným muzikoterapeutem za účelem rozvoje, udržení nebo znovuobjevení mentálního, fyzického, emocionálního a spirituálního zdraví. Hudba má neverbální, kreativní, strukturální a emocionální kvality, které jsou aplikovány v prostředí terapeutického vztahu k usnadnění kontaktu, interakce, sebeuvědomění, učení, sebevyjádření, komunikace a osobnostního rozvoje.“¹⁰²

Poslech hudby lze dělit do mnoha kategorií podle jeho účelu, např. meditativní, percepční, stimulační, relaxační a mnoho dalších. Mezi klinické cíle poslechu hudby patří podle Bruscii „rozvoj schopnosti naslouchání, evokace specifických tělesných reakcí, stimulace/relaxace, rozvoj sluchových nebo motorických dovedností, evokování afektivních stavů a zkušeností, prozkoumávání myšlenek a nápadů jiných, podpora reminiscence, paměti nebo regrese, evokace imaginací a fantazií, spojení posluchače s komunitou nebo sociokulturní skupinou a **stimulování spirituálních zkušeností**.“¹⁰³ Tentýž autor rozpracoval teorii dynamických modelů muzikoterapie, které obsahují pohled na hudbu jako na transpersonální zkušenost. Model definuje hudbu jako prostředek spirituální zkušenosti, která souvisí se změněným stavem vědomí. Terapeut vůči klientovi vystupuje nedirektivně, procesem ho pouze provádí.¹⁰⁴

Hudba může být podpůrným i léčebným prostředkem — podle překladu pojmu se jedná o léčbu hudbou, ale často se kombinuje s jinými léčebnými postupy, v takovém případě jde o funkci podpůrnou. Přímý léčebný dopad je zaznamenán převážně

¹⁰¹ Hartl, P., Hartlová, H. Psychologický slovník. S. 331.

¹⁰² Kantor, J. a kol. Základy muzikoterapie. S. 27.

¹⁰³ Kantor, J. Základy muzikoterapie. S. 201.

¹⁰⁴ Srov. Kantor, J. Základy muzikoterapie. S. 278.

u psychických onemocnění. Tento přístup se nazývá „**hudba jako terapie**“, kdy je to hudba, která je v centrálním postavení terapeutického procesu. Druhý přístup se nazývá „**hudba v terapii**“.

„Muzikoterapie má složku **aktivní** (expresivní), spočívající v hudební produkci klienta, realizovanou způsobem vokálním, instrumentálním, řečovým, dramatickým, výtvarným nebo pohybovým, a také složku **receptivní**, kdy klient poslouchá záměrně vybranou takovou hudbu, která působí relaxačně na jeho psychiku. Muzikoterapie existuje také ve formě individuální, skupinové nebo hromadné.“¹⁰⁵ Nejčastěji se v muzikoterapii používá forma aktivní a skupinová.

„Pomocí zvuku lze vyjadřovat pocity, vztahy k sobě samému, k druhým lidem, pocity radosti, žalu apod. ... Muzikoterapie receptivní je ta, která se uskutečňuje poslechem vybraných úryvků klasické i jiné hudby s následnou diskusí o prožívaných pocitech. Hudba může souznít s náladou a pocity pacienta nebo v případě nepříjemné nálady se s pomocí hudby (může) přeladit. Hudba vždy vyvolává silné emoce. Lze o nich hovořit, vyjádřit je kresbou nebo pohybem. Pasivní muzikoterapie se často spojuje s relaxací.“¹⁰⁶

Muzikoterapie se dá dělit také na **kreativní** a **nekreativní**. Z toho je opět častější forma kreativní. Nekreativní a receptivní formy mnohdy ani nebývají v praxi jako muzikoterapie označovány. Přesto jsou řazeny do muzikoterapeutických procedur. „Podotýkáme, že striktní rozlišení, které modely lze označit jako muzikoterapeutické, a které ne, je velmi problematické a bylo by to možné pouze v kontextu některých muzikoterapeutických škol, nikoliv obecně. Proto tuto otázku necháváme otevřenou.“¹⁰⁷

Dr. Savary, který se zajímal o osobní a duchovní vývoj člověka, použil metodu řízené představivosti (GIM) v průběhu poslechu hudby k vyvolávání meditativních, tvořivých, transpersonálních a spirituálních stavů vědomí. ... Vhodná hudba otevírá přístup posluchačů k nadosobním poznatkům, které mohou změnit jejich život.¹⁰⁸ „Metoda GIM umožňuje průzkum oblastí vědomí, které jsou při normálním stavu vědomí nepřístupné, což má pro léčebný proces význam.“¹⁰⁹

4.2 Arteterapie

Arteterapie je psychoterapeutická metoda využívající umění k léčbě klienta. Zde je definice z Psychologického slovníku: „Arteterapie je termín J. M. Charcota z 2. poloviny 19. století. Je to použití uměleckých technik jako nástroje diagnostiky, psychoterapie, výchovy a sociální práce. Klade důraz na aktivitu, přičemž využívá uvolňující, katarzní a

¹⁰⁵ Dvořák, J. Logopedický slovník.

¹⁰⁶ Hartl, P., Hartlová, H. Psychologický slovník. S. 331.

¹⁰⁷ Kantor, J. Základy muzikoterapie. S. 207.

¹⁰⁸ Srov. Halpern, S. Muzikoterapie. S. 58.

¹⁰⁹ Halpern, S. Muzikoterapie. S. 59.

projektivní vlastnosti lidské tvořivosti. Protože pro terapeutické účely využívá hlavně výtvarné umění, termín se postupně zúžil převážně na modelování, kreslení, malířské projevy, práci s textilem apod. Patří sem však i muzikoterapie, biblioterapie, pohybové kreace a jiné. Pomocí kresby, koláže, modelování dochází k porozumění sobě i druhým a k překonání některých problémů. ... Výsledkem je získání náhledu, změna hodnot, radost z tvorby. Provádí se obvykle skupinově, výjimečně též individuálně.¹¹⁰

Ačkoli umění zahrnuje celou řadu tvůrčích činností člověka, využívá arteterapie v užším slova smyslu k práci s klientem pouze umění výtvarné. Jedná se nejčastěji o „léčbu psychiky prostřednictvím výtvarných aktivit.“¹¹¹ V arteterapii nejde o umělecké kvality klientova díla, není důležitý jeho výtvarný talent. Výtvarný projev klienta se stává hlavním prostředkem léčby jeho osobnosti. Podstatnější, než konečné dílo, je proces samotný tvorby.¹¹²

Léčivý účinek na psychiku klienta má též pasivní forma terapie, obvykle jde o soustředěné vnímání uměleckého díla a s ním související prožitky. Podobně jako u muzikoterapie, pokud klienti sami tvoří, jedná se o arteterapii **expresivní**, pokud se pracuje s již vytvořenými díly, jde o arteterapii **receptivní**. V arteterapii naprosto převažuje její aktivní expresivní forma.

Výtvarných technik k léčbě psychických poruch se využívá od druhé světové války, většinou v kombinaci s jinými psychoterapeutickými postupy. Příklady těchto výtvarných technik jsou: volná kresba tužkou, prsty namočenými v barvě, koláž z výstřížků, sestavování objektů z přírodních materiálů, tematická kresba a modelování, interakční kresba...¹¹³ Tyto techniky klientům pomáhají vyjádřit pocity a odhalují jeho skryté osobnostní rysy.¹¹⁴

4.3 Srovnání s ikonoterapií

Ikonoterapie podle mého názoru, stejně jako pravoslavná spiritualita, ze které vychází, obsahuje zcela přirozeně některé terapeutické prvky, které jsou popsány v muzikoterapii a arteterapii. Odlišuje se však od těchto terapií nezaměnitelnou spiritualitou, jejíž léčebné působení je v rámci ikonoterapie považováno za primární, nejvýznamnější složku terapeutického procesu.

Pravoslavná spiritualita je ucelená, dává umění v ní obsaženému specifický ráz a zcela jím prostupuje. Spirituální účinek ikony (z ní pramenící „energie“ působící

¹¹⁰ Hartl, P. Psychologický slovník. S. 55.

¹¹¹ Slavík, J. Arteterapie v souvislosti speciální pedagogiky. S. 7.

¹¹² Srov. Matoušek, O. Potřebujete psychoterapii? in Caseová, C. Speciální pedagogika: Arteterapie s dětmi. S. 9.

¹¹³ Srov. Matoušek, O. in Caseová C. Speciální pedagogika. S. 9.

¹¹⁴ Srov. Matoušek, O. in Caseová C. Speciální pedagogika. S. 9.

na klienta během vnímání ikony a vokálních zpěvů) je ale zároveň neoddělitelný od prožitku krásy vnímaného uměleckého díla.

Jako se muzikoterapie a arteterapie v praxi dotýkají lidské spirituality, lze říci, že ikonoterapie nemůže v rámci svého léčebného působení popřít léčivé účinky krásy spočívající v uměleckých dílech v ní používaných. Jelikož klient je během terapie v pasivní roli vnímajícího, prolíná se ikonoterapie s formou receptivní a individuální, ať již srovnáváme s arteterapií nebo muzikoterapií.

Během ikonoterapie spolupůsobí na klienta mnišské zpěvy a ikona, tedy hudba a obraz. Jaké má hudba místo v ikonoterapii? Odpovídá definici přístupu „hudba v terapii“. „V popředí terapeutického procesu je terapeutický vztah, popř. jiný terapeutický prostředek. Úkolem hudebních zkušeností je podpořit vztah mezi terapeutem a klientem, popř. účinek jiných léčebných prostředků.“¹¹⁵ Dalo by se hovořit o podpůrné funkci hudby, resp. mnišský zpěvů, přičemž za hlavní terapeutický prostředek je považována ikona.

Jak muzikoterapie vnímá vztah hudby a spirituální roviny člověka? Z předchozí podkapitoly víme, že podle Bruscii hudba může stimulovat spirituální zkušenost, změněný stav vědomí. Podle Savary hudba může být spouštěčem meditativních, tvořivých, transpersonálních a spirituálních stavů vědomí. Může také otevírat klienta významným „nadosobním“ poznatkům, pramenícím z běžně nepřístupných oblastí vědomí.

V knize „Muzikoterapie: léčivá síla hudby“ autor Prof. Steven Halpern zdůrazňuje význam zvuků i hluku působícího na vědomí člověka a vyvyšuje význam sluchu nad ostatní smysly. „Vědomé vnímání zvuků je obzvláště důležité. Ústa a zrak můžeme tomu, co vnímat nechceme, uzavřít. Není to však možné u sluchu. Příroda nám nedala „klapky na uši“. Sluch je otevřen i během spánku. Je skutečností, že my lidé 24 hodin denně zvuk v nějaké formě zpracováváme.“¹¹⁶ Osobně se domnívám, že uši si lze „zacpat“ stejně jako zavřít oči. Autor by mi však oponoval, že na zvuk reaguje celé tělo člověka, ač si to nemusí bděle uvědomovat. Ovlivňuje nás např. i zvuk elektřiny, která proudí do lidského obydlí.¹¹⁷ Dále autor uvádí, že jako je možné podkopat zdraví nevhodnými pokrmy, je možné je podkopat i dlouhodobým hlukem. Hluk a škodlivá hudba zvyšuje stres, napětí, bolesti hlavy, podrážděnost, zažívací potíže, poruchy soustředění a spánku, nevolnost. Zdraví podporující hudba a zvuky způsobují uvolnění, soustředění se, schopnost učit se, tvořivost, schopnost meditace, zlepšení zažívání, změnu nálady k lepšímu a podporu samoléčby.¹¹⁸

¹¹⁵ Kantor, J. Základy muzikoterapie. S. 25.

¹¹⁶ Srov. Halpern, S., Lingerman, H. A. Muzikoterapie: léčivá síla hudby. S. 7.

¹¹⁷ Srov. Halpern, S. Muzikoterapie. S. 9.

¹¹⁸ Srov. Halpern, S. Muzikoterapie. S. 11.

V kapitole „Vnímání Boha“ píše o změněném účelu hudby i vnitřního ztišení v současnosti. Obojí dříve sloužilo jako cesta k Bohu, nyní hudba slouží většinou jako zábava a různé druhy meditace jako nástroj k získávání zajímavých prožitků a nápadů. Autor hovoří o možnosti vytvořit takové akustické prostředí, které umožňuje přijít do styku s vlastní duší a později i s Božím vědomím.¹¹⁹ „Ve všech kulturách lidé hudbu používali k ulehčení vstupu do meditace a k náboženským zážitkům. ... Úkolem hudby je prohloubit a zintenzivnit duchovní zážitek.“¹²⁰

Dobře zvolená hudba může člověka inspirovat na nejhlubší rovině. „Hudba může způsobit, že pocítíte přítomnost Boha, jednotu s přírodou, uvolnění původních energií, které podpoří meditaci, změni vědomí a povolá nás k nejvyššímu cíli.“¹²¹

Pokud přejdeme k umění výtvarnému, považuji za důležitý poznatek terapeutického účinku receptivní arteterapie. O receptivní arteterapii Šicková — Fabrici píše: „... je to vnímání uměleckého díla vybraného s určitým záměrem arteterapeutem. Cílem je lepší pochopení vlastního nitra, poznání pocitů jiných lidí.“¹²² Z předchozího se domnívám, že plodem receptivní arteterapie může být i zlepšení mezilidských vztahů díky posílení empatie a lepšímu sebepoznání. Cituje dále Theodora Fechnera, který dokázal, že umělecké dílo při vnímání divákem vyžaduje divákovu spolupráci, kterou je vcítění. „Znamená to, že divák promítá své vlastní emoce do uměleckého díla. Může takto objevit duchovnost, životní sílu, smutek i naději. Vcítění se mění podle vnitřního zaměření diváka, ale i podle jeho momentální emocionální dispozice.“¹²³ Léčivý potenciál vnímání uměleckého díla se podle tohoto názoru dotýká hlavně emocionální roviny člověka. Připouští ale i možnost „objevit duchovnost“.

Šicková — Fabrici popisuje výtvarné umění jako konkrétní čin — „cosi hmatatelného, co zůstává.“ Domnívá se, že žijeme v době, kdy verbální komunikace nemá již svou původní hodnotu, nemá dostatečný dopad na lidské myšlení, které je zahlceno spoustou zbytečných informací. V dnešní době působí o to přesvědčivěji skutky. Umění považuje za takový skutek, který je zároveň komunikovanou informací. „Umění transcenduje to, co je slovy nevyjádřitelné.“¹²⁴ Ikona má tedy člověku co sdělit i z pohledu arteterapie. Dříve ikony promlouvaly k lidem, kteří byli negramotní. Dnes mohou paradoxně oslovit lidi, kteří jsou přemírou informací zahlceni.

Zajímavou, i když okrajovou souvislost s ikonoterapií vidím v použití kruhového tvaru v arteterapii. Mandala znamená v překladu ze sanskrtu kruh. „Mandalou je vlastně každý kruhovitý tvar, který má střed. ... vyjadřuje touhu člověka po celistvosti.

¹¹⁹ Srov. Halpern, S. Muzikoterapie. S. 102.

¹²⁰ Halpern, S. Muzikoterapie. S. 103.

¹²¹ Halpern, S. Muzikoterapie. S. 98.

¹²² Šicková - Fabrici, J. Základy arteterapie. S. 22.

¹²³ Šicková - Fabrici, J. Základy arteterapie. S. 30.

¹²⁴ Šicková - Fabrici, J. Základy arteterapie. S. 22.

V kresbách malých dětí je kruh symbolem zrodu jejich identity, když se jedinec začleňuje do skutečného prostoru, času a místa.¹²⁵ V arteterapii je kruh ve formě mandaly pomůckou k soustředění a meditaci.

S kruhem se lze v rámci ikonoterapie, ač v jiném kulturním kontextu, setkat také. Pomyslný kruh je tvořen postavami andělů, sedícími kolem stolu a klient má možnost se tohoto kruhu účastnit. Jeho centrem na ikoně je kalich, jeden z nejhlubších křesťanských symbolů, dotýkající se tajemství života.

¹²⁵ Šicková - Fabrici, J. Základy arteterapie. S. 128.

5. Závěr

Cílem této práce bylo představit dosud málo známou metodu terapie v souvislostech příbuzných oborů, jakými jsou adiktologie a pravoslavná teologie. Protože ikonoterapie je součástí protidrogového poradenství, zmínila jsem i služby, které jsou uživatelům drog poskytovány. Na konci práce pak terapie, kterým se ikonoterapie částečně podobá.

V ikonoterapii lze nalézt paralelu ke křesťanskému očišťování srdce. Jeho cílem je postupné uzdravování niterných zranění a nemocí, celistvost a autentický život s vědomím jeho spirituálního rozměru a cíle. Plodem této na křesťanství založené terapie má být motivace k uzdravení — prohlubování schopnosti klienta toužit po dobru, podle mého mínění též související se schopností milovat. Jelikož se mezi odborníky adiktologie i teologie objevuje názor, že jednou z významných příčin drogové závislosti je právě nedostatek prožitku přijetí a lásky v raných obdobích života (kap. č. 2), považuji za důležité zajít v léčbě drogové závislosti co nejhluběji k prameni potíží klienta. Kromě jeho stabilizace na rovině tělesné, psychické a sociální je třeba dojít až k rovině spirituální, kde se zejména tyto dvě poslední mohou v léčbě prolínat.

Asociace ke slovu „církev“ jsou mezi současnými obyvateli České republiky různé, málokdy ovšem odpovídají jeho skutečnému obsahu. Kvůli složitému historicko-politickému vývoji zvláště na území Evropy zůstává pojem křesťanství v sekulárním světě zamlžen. Stává se nejednoznačným a je spojován s bolestivými událostmi, které s jeho skutečným obsahem kolidují. Ikonoterapie dokázala podle mě zdůraznit z křesťanství to důležité, když se soustřeďuje na léčení spirituální roviny života klienta.

Církev byla dříve nazývána léčebnicí. I když jsou ikony pouze částí jejího bohatství, mohou se stát prostředkem k léčivému dotyku v srdci člověka a tak jej motivovat k postupnému uzdravení. Ač se ikonoterapie opírá o dvoutisíciletou duchovní tradici a její v praxi osvědčenou moudrost, přistupuje ke klientovi bez postranních úmyslů a s respektem k jeho svobodě. Nabízí motivaci ve fázi, kdy je pro ni klient zralý a připravuje ho k další léčbě, po jejímž absolvování může klienta dále posilovat v rozhodnutí dojít k trvalé změně a vyléčení.

Ikonoterapie je obor, který ačkoli je zakořeněný v pravoslavné teologii, je poměrně nový a stále se vyvíjí a formuje. Touto terapií prošly desítky klientů a je zdokumentováno, že v jejich motivaci změnit svůj život sehrála významnou roli. Domnívám se, že na tomto poli je prostor pro další zkoumání ikonoterapie, práci s kazuistikami klientů a celkové zpracování výsledků této terapie v praxi.

Současná adiktologie oceňuje a za účinný považuje bio-psycho-socio-spirituální model léčby závislostí. Biologický, psychologický a sociální přístup je již dobře rozpracován a v praxi používán. Spirituální přístup je nejmladší z nich, začal být zohledňován v nedávné době a spíše v odborných kruzích. Do praktického přístupu státní

správy, mnoha institucí a vlády se dle mého názoru ještě příliš nepromítli. Přitom jde o prvek, který je při uzdravování se z drogové závislosti považován za velmi důležitý.

Je proto pravděpodobné, že ve společnosti existuje dosud nevyužitý prostor pro terapeutické metody zabývající se systematicky spirituálními potřebami člověka (obzvláště v léčbě drogových závislostí), navzdory jejich specifčnosti a obtížné uchopitelnosti. Domnívám se, že ikonoterapie může být jednou z alternativ.

Seznam literatury:

ALFEJEV, I. *Izák Syrský a jeho duchovní odkaz*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-37-3.

AVDEEV, D. *Orthodox Psychotherapy*. Canada: Holy Trinity Orthodox Mission, 2004. ISBN 5-85433-011-3

BIBLE. *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

BULGAKOV, S. N. *Ikona a úcta k ní. Dogmatický přehled*. In LÁŠEK, J. B. a kol. *Ikona v ruském myšlení 20. století: Sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Marvart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

CLÉMENT, O. *Tělo pro smrt a pro slávu*. Velehrad: Refugium Velehrad — Roma, 2004. ISBN 80-86715-17-5.

DVOŘÁK, J. *Logopedický slovník*. 2. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2001. ISBN 80-902536-2-8.

FLORENSKIJ, A. P. *Obrácená perspektiva*. In LÁŠEK, J. B. a kol. *Ikona v ruském myšlení 20. století: Sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Marvart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

GREGORIOS, archimandrita. *Theosis (zbožštění) jako smysl života člověka*. Brno: Pravoslavná církevní obec Brno, 2006. ISBN neuvedeno.

HALPERN, S., LINGERMAN, H. A. *Muzikoterapie: léčivá síla hudby*. Bratislava: Eko-konzult, 2005. ISBN 80-8079-044-2.

HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

JARGUS, M. a kol. *Uživatelé drog*. In MARTINEK, M. a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. Praha: Jabok, 2008. ISBN 978-80-904137-6-4.

KALINA, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1411-0.

KANTOR, J. a kol. *Základy muzikoterapie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2846-9.

KUDRLE, S. *Bio-psycho-sociálně-spirituální model závislosti jako východisko k primární, sekundární a terciální prevenci a kvalifikované pomoci*. In Kalina, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1411-0.

LÁŠEK, J. B. a kol. *Ikona v ruském myšlení 20. století: Sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Marvart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

LOSSKIJ, V. *Dogmatická theologie*. Pravoslavná církev v Českých zemích a na Slovensku, Olomouc, 1994. ISBN neuvedeno.

MATOUŠEK, O. *Potřebujete psychoterapii?* in Caseová C., Dalleyová T. *Speciální pedagogika: Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-065-0.

MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

RADIMECKÝ, J. a kol. *Úvod do adiktologie: učební podklady ke kurzu*. Praha: Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. Lékařské fakulty a VFN, Universita Karlova, 2007. ISBN 978-80-239-9960-0.

ŠICKOVÁ—FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.

ŠPIDLÍK, T. *Spiritualita křesťanského východu: Modlitba*. Velehrad: Refugium Velehrad — Roma, 1999. ISBN 80-86045-33-1.

ŠPIDLÍK, T. *Spiritualita křesťanského východu: Systematická příručka*. Velehrad: Refugium Velehrad — Roma, 2002. ISBN 80-86045-84-6.

TRUBECKOJ, J. N. *Teologie v barvách*. In LÁŠEK, J. B. a kol. *Ikona v ruském myšlení 20. století: Sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Marvart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

USPENSKIJ, B. A. *Sémiotika ikony*. In LÁŠEK, J. B. a kol. *Ikona v ruském myšlení 20. století: Sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Marvart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

WARE, K. *Cestou orthodoxie*. Praha: Sít', 1996. ISBN 80-901571-6-5.

časopisy:

SLAVÍK, J. *Arteterapie v souvislosti speciální pedagogiky*. *Speciální pedagogika*, 1999, roč. 9, č. 1, S. 7.

Tučňák: měsíčník městské části Praha 4. Vydavatel: MČ Praha 4, Praha. Leden 2013, roč. XXIII. (doplň název článku a stranu)

ZIMMERMANNOVÁ, M. Ikona Trojice. *Cesty katecheze*, 2009, č. 2, S. 24 – 25.

BAJER, P. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. *Sociální práce: časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*, 2008, roč. 8, č. 4, S. 10 — 12.

TÝMAL, M. O možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti. *Adiktologie*, 2003, roč. 3, S. 108 — 113.

zdroje dostupné on-line:

Baudišová, J. *Pravoslavné ikony*. Str. 1. [online] [cit. 2013/02/12] Dostupné na www: <http://www.orthodoxia.cz/ikony/ikony_1.htm>

Pravoslavná církevní obec v Olomouci. *Teologie ikony*. [online] [cit. 2013-02-12] Dostupné na www: <<http://www.pravoslavnaolomouc.cz/ODK/IKON/TVIK.HTM>>.

Týmal, M. *Ikonoterapie — o možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti*. [online] [cit. 2013-02-12]. Dostupné na www: <<http://drogporadna.popjan.cz/poradna.htm>>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek*. [online] Praha, 2008. S. 8. [cit. 2013-02-12] Dostupné na www: <www.msmt.cz/file/1622_1_1/>

Vláda České republiky. *Inovace Standardů odborné způsobilosti služeb pro uživatele drog*. [online] Praha. [cit. 2013-02-12]. Dostupné na www: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/certifikace/inovace-standardu-odborne-zpusobilosti-sluzeb-pro-uzivatele-drog-95327/>>.

Úřad vlády České republiky. *Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018*. [online] 1. vydání., 2011. S. 12. [cit. 2013-02-12] Dostupné na www: <www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/strategie_web.pdf>. ISBN 978-80-7440-045-2.

Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky (RVKPP). *Standardy odborné způsobilosti pro zařízení a programy poskytující odborné služby problémovým uživatelům a závislým na návykových látkách (Standardy služeb pro uživatele drog)*. 7. verze (2. revize). S. 1. [cit. 2013-02-12]. Dostupné na www: <http://www.cekas.cz/sites/default/files/u6/STANDARDY_OBECNE.pdf>.

Seznam příloh:

Příloha I. Ikona „Zvěstování přesvaté Bohorodice“.

Příloha II. Ikona „sv. Trojice“.

Příloha III. Tabulka vášní a ctností podle Jana Klimaka (Žebříkovce).

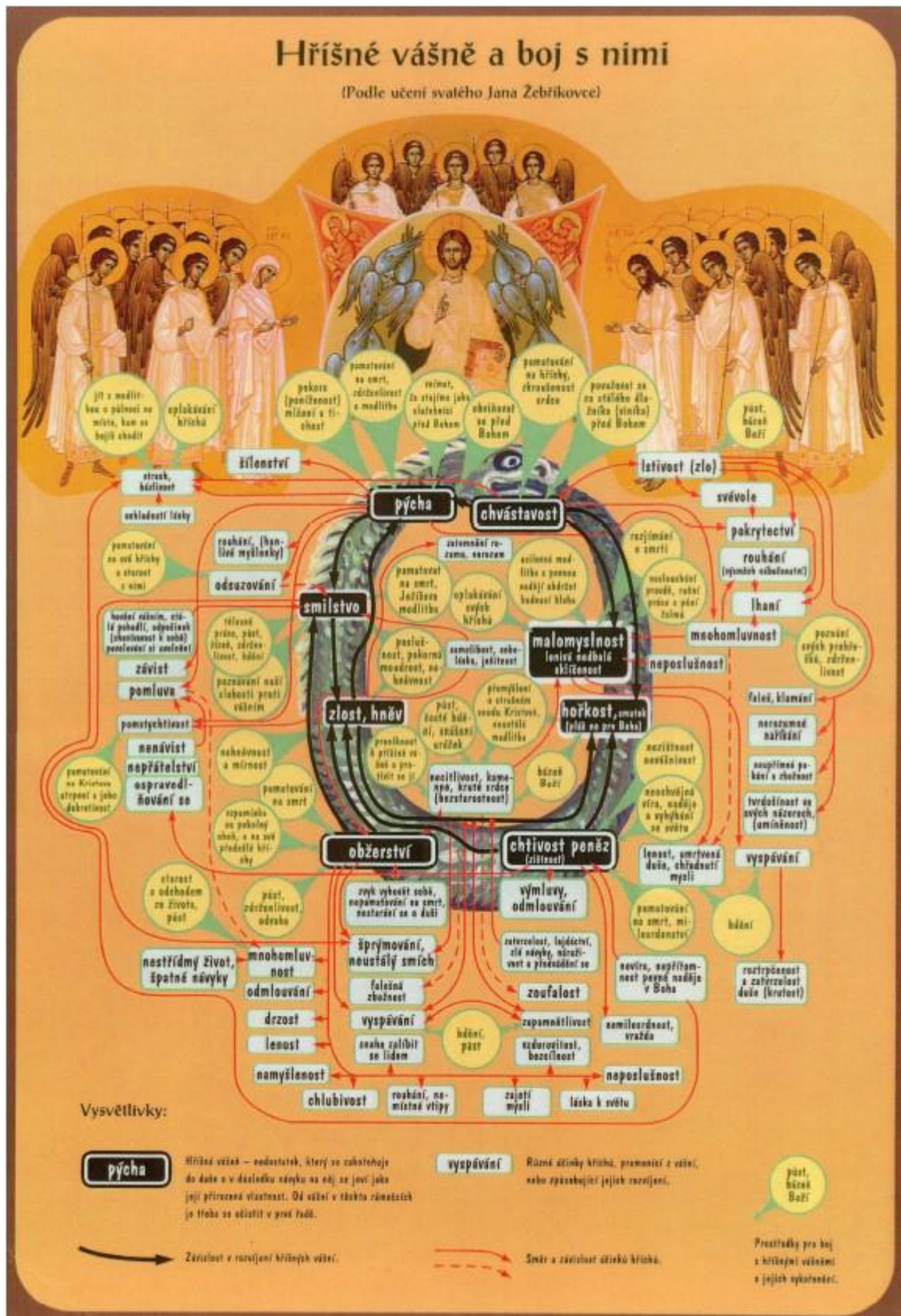
Příloha IV. Ikona „Žebř do ráje“.

Příloha I.

Příloha II.

Příloha IV.

ABSTRAKT

MRÁZOVÁ, A. *Ikonoterapie v léčbě drogových závislostí*. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce: Mgr. M. Opatrný, Dr. theol.

Klíčová slova: drogová závislost, protidrogová politika, ikona, pravoslaví, motivace, spiritualita, pouštní Otcové, ikonoterapie, arteterapie, muzikoterapie

Práce se zaměřuje na popis ikonoterapie, terapeutické metody užívané v léčbě drogových závislostí za účelem zvýšení motivace klienta k uzdravení. V první kapitole shrnuje současný přístup k drogové závislosti v České republice, služby poskytované uživatelům drog a směr vývoje protidrogové politiky. Zamýšlí se nad lidskou spiritualitou a přístupy, které ji v léčbě drogových závislostí zohledňují. V další části je ikonoterapie zasazena do teologického kontextu, jelikož vychází z východní křesťanské spirituality. Kapitola obsahuje seznámení s některými pojmy pravoslavné teologie. Je zde z různých hledisek prozkoumán pojem ikona a nakonec je popsáno, jak ikonoterapie v praxi probíhá. V závěrečné části jsou srovnány některé aspekty ikonoterapie s muzikoterapií a arteterapií.

ABSTRACT

Icon therapy in treatment of drug addictions.

Key words: drug addiction, drug policy, icon, orthodoxy, motivation, spirituality, desert Fathers, icon therapy, art therapy, music therapy

The work focuses on the description of icon therapy, the therapeutic method used in the treatment of drug addictions to increase the client's motivation to heal. The first chapter summarizes the current approach to drug addiction in the Czech Republic, the services provided to drug users and the direction of development drug policy. Thinks about human spirituality and approaches which take it into account in the treatment of drug addicton. In the next section is icon therapy set in theological context, as based on Eastern Christian spirituality. The chapter contains the introduction to some concepts of Orthodox theology. Theres is explored a concept icon from different perspectives and finally described how icon therapy works in practice. In the final part are compared some aspects of icon therapy, music therapy and art therapy.